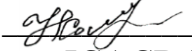

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
кафедра мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії

**Специфіка перекладу застарілої лексики японських музичних творів
військової тематики**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «магістр»
студента II курсу магістратури
освітньої програми
**«Східна філологія,
західноєвропейська мова та переклад:
японська мова і література»,**
спеціальність –
*035 - Філологія/ 035.069 східні мови та літератури
(переклад включно),
перша - японська*
Євгеній Іванович ДИННИК
Науковий керівник:
к. філол. н., доц. Юлія КУЗЬМЕНКО

«Допущено до захисту»
Протокол засідання
кафедра мов і літератур
Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
протокол №12 від «17» квітня 2024 року
завідувач кафедри
д.філол.н, доц. Наталя ІСАЄВА

КИЇВ
2024

АНОТАЦІЯ

Робота присвячена дослідженню специфіки перекладу застарілої лексики японських музичних творів військової тематики. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого розуміння проблем, пов'язаних з адекватною передачею мовно-культурних особливостей таких текстів при їх перекладі на інші мови.

Основна мета роботи полягає у здійсненні комплексного аналізу специфіки застарілої лексики японських музичних творів військової тематики та виявленні оптимальних способів її відтворення у перекладі, враховуючи лінгвокультурний контекст. У процесі дослідження вирішувалися такі завдання: охарактеризувати теоретико-методологічні засади дослідження застарілої лексики, класифікувати та проаналізувати корпус застарілої лексики, визначити основні труднощі перекладу, описати способи та прийоми перекладу та сформулювати практичні рекомендації.

Об'єктом дослідження є застаріла лексика японських музичних творів військової тематики, а предметом – способи її відтворення у перекладі. Матеріалами дослідження слугують тексти японських музичних творів військової тематики, які містять застарілу лексику.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному аналізі специфіки перекладу застарілої лексики японських музичних творів військової тематики та розробці типології такої лексики. Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання у курсах теорії та практики перекладу, лінгвокраїнознавства Японії, спецкурсах з військового перекладу та лінгвокультурології, а також у подальших наукових дослідженнях.

Основні результати дослідження були представлені на наукових конференціях та опубліковані у фахових наукових виданнях.

Ключові слова: гунка, архаїзми, історизми, перекладацька діяльність, семантико-граматичне середовище, конотація, колорит, пропаганда, застаріла лексика, військова тематика, історичний контекст.

ABSTRACT

The paper is devoted to the study of the specifics of translating obsolete vocabulary of Japanese military music. The relevance of the study is stipulated by the need for a deeper understanding of the problems associated with the adequate depiction of the linguistic and cultural features of such texts when translated into other languages.

The main goal of the study is to carry out a comprehensive analysis of the specifics of the obsolete vocabulary of Japanese military music and to identify the best ways to reproduce it in translation, taking into account the linguistic and cultural context. The study solved the following tasks: to characterize the theoretical and methodological foundations of the study of obsolete vocabulary, to classify and analyze the corpus of obsolete vocabulary, to identify the main difficulties of translation, to describe the methods and techniques of translation, and to formulate practical recommendations.

The object of the study is the obsolete vocabulary of Japanese military music, and the subject is the ways of reproducing it in translation. The research materials are the texts of Japanese military musical compositions containing obsolete vocabulary.

The scientific innovativeness of the work lies in a comprehensive analysis of the specifics of translating obsolete vocabulary in Japanese military music and the development of a typology of such vocabulary. The practical significance of the results is determined by the possibility of their use in courses of translation theory and practice, Japanese linguistics, special courses on military translation, and linguistic and cultural studies, as well as in further scientific research.

The main results of the study were presented at scientific conferences and published in professional journals.

Key words: gunka, archaisms, historicisms, translation activity, semantic and grammatical environment, connotation, coloring, propaganda, outdated vocabulary, military subjects, historical context.

摘要

本稿は、日本の軍楽の死語化した語彙の翻訳に関する具体的な研究である。この研究の意義は、このようなテキストを他言語に翻訳する際に、その言語的・文化的特徴を適切に描写することに関連する問題をより深く理解する必要性に規定されている。

本研究の主な目的は、日本の軍楽の廃語語彙の特徴を包括的に分析し、言語的・文化的背景を考慮した上で、翻訳においてそれを再現する最善の方法を特定することである。すなわち、廃語研究の理論的・方法論的基礎を明らかにすること、廃語コーパスを分類・分析すること、翻訳の主な難点を明らかにすること、翻訳の方法と技術を説明すること、実践的な提言を行うことである。

研究の対象は日本の軍楽の死語語彙であり、主題はそれを翻訳で再現する方法である。研究材料は、廃語を含む日本軍楽曲のテキストである。

この研究の科学的な革新性は、日本の軍楽における死語語彙の翻訳の特殊性を包括的に分析し、そのような語彙の類型論を開発したことにある。この成果は、翻訳理論と実践、日本語学、軍事翻訳特別コース、言語文化研究、およびさらなる科学的研究において活用される可能性がある。

研究の主な成果は、学会で発表され、専門誌に掲載された。

キーワード：軍歌、古語、死語、翻訳活動、意味的・文法的環境、含蓄、色付け、プロパガンダ、時代遅れの語彙、軍事主題、歴史的文脈。

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. ЖАНР ҐУНКА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСТАРІЛОЇ ЛЕКСИКИ В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ	9
1.1 Визначення та характеристика жанру ґунка	9
1.2 Класифікація застарілої лексики в японській мові	11
1.2.1 Історизми.....	15
1.2.2 Архаїзми	19
1.2.3 Інші види застарілої лексики	22
1.3 Висновки до Розділу I	25
РОЗДІЛ II. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА МУЗИЧНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТВОРІВ ЖАНРУ ҐУНКА XIX - XX СТОЛІТЬ.....	25
2.1 Передумови виникнення військових пісень ґунка	25
2.2 Тематика та функції військових пісень ґунка.....	29
2.3 Аналіз лексичного складу військових пісень ґунка.....	36
2.4 Висновки до Розділу II.....	51
РОЗДІЛ III. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЗАСТАРІЛОЇ ЛЕКСИКИ У ТЕКСТАХ ПІСЕНЬ ЖАНРУ ҐУНКА	50
3.1 Проблеми перекладу застарілої лексики.....	50
3.1.1 Збереження колориту	56
3.1.2 Передача конотацій	61
3.1.3 Забезпечення розуміння.....	66
3.2 Перекладацькі трансформації при перекладі застарілої лексики.....	71
3.2.1 Лексичні трансформації.....	74
3.2.2 Граматичні трансформації.....	78
3.2.3 Лексико-граматичні трансформації.....	82

3.3 Приклади перекладу застарілої лексики з військових пісень гунка.....	86
3.4 Висновки до Розділу III.....	97
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність дослідження специфіки перекладу застарілої лексики японських музичних творів військової тематики зумовлена необхідністю поглибленого вивчення проблем, пов'язаних з адекватною передачею мовно-культурних особливостей таких текстів при їх перекладі на інші мови. Ця тема є недостатньо опрацьованою у сучасному перекладознавстві, що визначає потребу її ретельного розгляду.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу специфіки застарілої лексики японських музичних творів військової тематики та виявленні оптимальних способів її відтворення у перекладі з урахуванням лінгвокультурного контексту.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких завдань:

1. охарактеризувати теоретико-методологічні засади дослідження застарілої лексики у перекладознавчому аспекті;
2. виокремити корпус застарілої лексики японських музичних творів військової тематики, здійснити її класифікацію та лінгвокультурологічний аналіз;
3. визначити основні труднощі відтворення застарілої лексики японських музичних творів військової тематики у перекладі;
4. описати способи та прийоми перекладу такої лексики;
5. сформулювати практичні рекомендації щодо здійснення адекватного перекладу застарілої лексики з японської мови.

Об'єктом дослідження є застаріла лексика японських музичних творів військової тематики. Предметом дослідження виступають способи відтворення цієї лексики у перекладі.

Матеріалом дослідження слугують тексти японських музичних творів військової тематики, що містять застарілу лексику.

Методи дослідження включають загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація) та власне лінгвістичні методи (метод суцільної вибірки для формування корпусу застарілої лексики; методи компонентного, контекстуального та лінгвокультурологічного аналізу для вивчення семантики і функціонування застарілих слів). Використано також порівняльно-перекладознавчий аналіз для з'ясування особливостей відтворення застарілої лексики у перекладі.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній вперше здійснено комплексний аналіз специфіки перекладу застарілої лексики японських музичних творів військової тематики, розроблено типологію такої лексики, описано основні способи її перекладу.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання в курсах теорії та практики перекладу з японської мови, лінгвокраїнознавства Японії, у спецкурсах з військового перекладу та лінгвокультурології, а також у подальших наукових дослідженнях відповідної проблематики. Матеріали дослідження стануть у нагоді перекладачам художньої та музичної літератури.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та практики перекладу, а також були представлені у доповідях на наукових конференціях різного рівня.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 5 одноосібних статей у фахових наукових виданнях та тези 3 доповідей на конференціях.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (36 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи – 105 сторінок.

У першому розділі розглянуто теоретико-методологічні основи дослідження застарілої лексики у перекладознавчому аспекті. Другий розділ присвячено аналізу специфіки застарілої лексики японських музичних творів військової тематики, здійснено класифікацію такої лексики, розглянуто особливості її функціонування у мовно-культурному контексті творів. У третьому розділі досліджено способи відтворення застарілої лексики у перекладі японських музичних творів військової тематики, охарактеризовано труднощі її перекладу та запропоновано шляхи їх подолання.

РОЗДІЛ I

ЖАНР ГУНКА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСТАРІЛОЇ ЛЕКСИКИ В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

1.1 Визначення та характеристика жанру гунка

Гунка (яп. 軍歌, "військова пісня") – це жанр японської музики, що сформувався під впливом європейської військової музики в період від початку реставрації Мейджі (1868 р.) до завершення Другої світової війни (1945 р.) [4]. Цей термін використовується для позначення широкого спектру музичних творів, об'єднаних військовою тематикою та патріотичним пафосом. Цікаво, що в самій Японії слово "гунка" може вживатися також стосовно військових пісень інших країн, таких як українська "Ой у лузі червона калина", французька "Марсельєза" або німецька "Еріка".

Становлення жанру гунка тісно пов'язане з історичними подіями епохи Мейджі (1868-1912) [1], яка стала переломним моментом в розвитку Японії. Країна, що протягом століть дотримувалася політики самоізоляції, розпочала стрімку модернізацію та вестернізацію, прагнучи наздогнати передові західні держави. Одним з аспектів цього процесу стало реформування японської армії за європейським зразком. Разом з новою зброєю, обмундируванням та військовою тактикою в Японію проникають і музичні традиції європейських армій, зокрема військові марші та патріотичні пісні. На основі синтезу західних та традиційних японських музичних елементів і формується жанр гунка. З одного боку, гунка увібрала в себе характерні риси європейської маршової музики: чіткий ритм, динамічність, використання духових та ударних інструментів. З іншого боку, мелодика та гармонія гунка часто спиралися на традиційні японські лади, такі як йо та ін, а в текстах нерідко використовувалися образи та алюзії з класичної японської поезії. Таке поєднання різномірних елементів надавало гунка

неповторного колориту та робило їх потужним засобом пропаганди мілітаристських ідей.

За тематикою та функціональним призначенням гунка можна розділити на кілька основних груп:

1. Власне гунка або "військові марші" – пісні, що виконувалися під час маршу або строевої підготовки з метою підтримання ритму та бойового духу солдатів.
2. Айкоку-ка (яп. 愛国歌, "патріотичні пісні") – твори, спрямовані на виховання патріотизму та відданості імператору серед широких мас населення.
3. Кокумін-ка (яп. 国民歌, "народні пісні") – пісні, що оспівували красу японської природи, звитягу національних героїв минулого та єдність японського народу.
4. Гункоку-кайо (яп. 軍国歌謡, "мілітаристські пісні") – пісні, що прямо закликали до військової експансії, возвеличували війну та військову доблесть [4].

Проте слід зазначити, що межі між цими групами були досить розмитими. Одна й та сама пісня, в залежності від аранжування та манери виконання, могла сприйматися і як військовий марш, і як ліричний романс, і як дитяча пісня. Ця розмитість жанрових кордонів, властива японській музиці в цілому, була особливо характерною для гунка.

Дослідник ранньої японської музики Ясуда Хіроші, розглядаючи гунка в контексті становлення сучасної музичної культури Японії, запропонував дещо іншу класифікацію:

1. Шьока (яп. 唱歌, "шкільні пісні") – твори, що виконувалися учнями під час занять та шкільних заходів з метою патріотичного виховання.
2. Гімни – урочисті пісні на честь імператора, японської держави та армії.

3. Пісні мілітаристського характеру – твори, що оспівували війну та військові перемоги Японії [4].

Гунка відіграли значну роль у формуванні мілітаристської ідеології та зміцненні авторитету імператорської влади в довоєнній Японії. Їх масово виконували в школах, на державних святах, під час проводів призовників до війська. Особливої популярності гунка набули в роки японсько-китайської (1937-1945) та радянсько-японської (1945) воєн, коли вони стали невід'ємною частиною пропагандистського апарату японського мілітаризму. Після поразки Японії у Другій світовій війні та демілітаризації країни під наглядом американської окупаційної влади жанр гунка зазнав суттєвих трансформацій. Чимало пісень воєнних років були заборонені як такі, що пропагують войовничий націоналізм. Водночас чимало гунка позбулися мілітаристських конотацій і набули нового звучання як ліричні пісні або дитячі шкільні гімни.

1.2 Класифікація застарілої лексики в японській мові

Важливою лінгвістичною особливістю текстів гунка є наявність застарілої лексики. Ця обставина зумовлена специфікою історичного розвитку японської мови та самого жанру гунка. Навіть у XIX столітті в Японії співіснували два варіанти писемної мови – бунго (яп. 文語, "літературна мова"), що спиралася на класичну китайську мову, та розмовний варіант кого (яп. 口語, "розмовна мова"). Більшість художніх та публіцистичних текстів того часу створювалася саме літературною мовою бунго, яка значно відрізнялася від усного мовлення простого люду. Письменники нової доби, такі як Іхара Сайкаку та Дзіппенся Ікку, експериментували з введенням в тексти розмовних елементів, однак основою мови прози залишався бунго [9, р.5].

Існування двох мовних реєстрів та ізолюваність окремих регіонів Японського архіпелагу один від одного суттєво вплинули на процес формування

японської лексики, зокрема її пасивного словникового запасу. Частина слів з плином часу переходила до розряду застарілих, витіснена новими лексичними одиницями. Цей процес архаїзації лексики був характерний і для текстів гунка.

Застарілу лексику гунка можна розділити на дві основні категорії – архаїзми (яп. 古語, кого) та історизми (яп. 死語, шіго, або 廢語, хайго). До архаїзмів відносяться слова, що позначають поняття, які продовжують існувати в сучасній мові, але самі ці слова вже вийшли з активного вжитку, витіснені іншими лексичними одиницями. Натомість історизми - це слова, що позначають зниклі реалії, предмети чи явища, які відійшли в минуле разом з позначуваними ними поняттями.

Архаїзми можна класифікувати за кількома критеріями. За частинами мови виділяють іменні, дієслівні, прикметникові та прислівникові архаїзми. За ступенем застарілості розрізняють повні архаїзми, незрозумілі без спеціальних знань, та часткові архаїзми, ще зрозумілі, але рідко вживані. За походженням архаїзми поділяються на питома японські, запозичення з китайської мови та з інших мов. Історизми також можна розділити на кілька груп. За тематичним принципом виділяють історизми, пов'язані з державним устроєм та адміністративним поділом, історизми на позначення зниклих професій і звань, історизми-найменування предметів побуту, одягу, зброї тощо. Хронологічно історизми поділяються відповідно до історичних періодів – періоду Нара, Хейан, Камакура і т.д [9, р.6].

Використання застарілої лексики в текстах гунка мало подвійну мету. З одного боку, архаїзми та історизми надавали творам урочистого, піднесеного звучання, підкреслювали їх зв'язок з культурними традиціями минулого. З іншого боку, вживання слів, незрозумілих для пересічного слухача, робило зміст гунка дещо езотеричним, сприяло сакралізації мілітаристської ідеології та авторитету імператорської влади. Переклад текстів гунка, насичених застарілою лексикою, становить значний виклик для перекладача. Він вимагає не лише досконалого знання сучасної японської мови, а й обізнаності в її історії,

володіння класичною японською та старописемною китайською мовами. Перекладач повинен не тільки точно передати денотативне значення застарілих слів, а й зберегти їх конотації, стилістичне забарвлення, часову віднесеність. Для цього необхідно підібрати такі відповідники в мові перекладу, які б викликали в читача аналогічні асоціації та емоційні реакції. Це завдання ускладнюється тим, що далеко не завжди в цільовій мові існують прямі еквіваленти японських архаїзмів та історизмів. У таких випадках перекладачеві доводиться вдаватися до різноманітних трансформацій - описового перекладу, функціональної заміни, іноді навіть до транскрипції з коментарем.

Застаріла лексика в гунка – це не просто стилістичний прийом, а потужний засіб емоційного та ідеологічного впливу на слухача. Японські мілітаристи свідомо культивували архаїчний стиль гунка, протиставляючи його розмовній мові простолюду. Архаїзми та історизми повинні були переконати масового слухача у вищості, елітарності патріотичної ідеї, вселити йому повагу перед авторитетом влади та держави. Водночас застаріла лексика робила тексти гунка складними для сприйняття, апелювала не стільки до розуму, скільки до емоцій та підсвідомості людини.

Багато творів жанру гунка, особливо створених у воєнні роки, були відверто пропагандистськими, закликали японський народ до самопожертви, оспівували загарбницькі війни та військові злочини Японії. Однак завдяки продуманому використанню архаїчної лексики та традиційних поетичних образів ці пісні й сьогодні сприймаються багатьма японцями як вираження справжнього патріотизму, а не войовничого націоналізму. Цьому парадоксу значною мірою сприяла і неоднозначність самого поняття "патріотизм" в японській культурі, де любов до батьківщини історично ототожнювалася з відданістю монарху та беззастережною покорою державі [2].

Отже, жанр гунка відіграв важливу роль у становленні новітньої японської культури, ставши своєрідним містком між традицією та модерном, Сходом та Заходом. Народжений в епоху стрімкої вестернізації Японії, цей жанр увібрав у

себе елементи європейської маршової музики та хорового співу, поєднавши їх з традиційною естетикою японської поезії та етосом самурайського служіння. За допомогою продуманого використання архаїчної лексики та апеляцій до національної міфології творці гунка зуміли перетворити свої твори на потужний інструмент ідеологічного впливу, що відіграв фатальну роль у милітаризації японського суспільства першої половини ХХ століття.

Підсумовуючи, можна сказати, що жанр гунка став унікальним явищем в історії японської музичної культури, відобразивши складний і суперечливий процес модернізації країни в кінці ХІХ - першій половині ХХ століття. Поєднавши в собі традиції японської поезії з новаціями європейської музики, гунка стали дзеркалом суспільно-політичних перетворень епохи, втілюючи як благородні поривання, так і агресивні устремління тогочасної Японії [3].

Однією з найхарактерніших рис поезики гунка стало активне використання застарілої лексики - архаїзмів та історизмів. Ця лексика, що походила з класичної літературної мови бунго та старописемної китайської, надавала текстам гунка особливої урочистості та патетичності, підносила оспівувані в них ідеали військової доблесті та самопожертви на недосяжну для простої людини висоту. Водночас архаїчні слова та вирази ускладнювали сприйняття змісту пісень, робили їх малозрозумілими для неосвіченого слухача, що цілком відповідало завданням милітаристської пропаганди. Для перекладача, що працює з текстами гунка, застаріла лексика становить неабиякий виклик. Він повинен не лише вловити денотативне значення та конотації архаїзмів і історизмів, а й зуміти передати їх функціональну роль у творі, їх емоційний та ідеологічний посил. Це вимагає від перекладача широкої ерудиції, тонкого відчуття мови та глибокого розуміння культурно-історичного контексту. Нерідко адекватний переклад застарілої лексики вимагає застосування різноманітних трансформацій, а іноді й створення оказіональних відповідників, покликаних відтворити своєрідність оригіналу.

Застаріла лексика в гунка – це не просто данина архаїчній стилістиці. Це ключ до розуміння менталітету цілої нації в один з найдраматичніших періодів її історії. За кожним словом, що вийшло з ужитку, стоїть цілий пласт культурної пам'яті, цілий світ забутих смислів і втрачених ідеалів. І завдання перекладача - не дати цьому світові зникнути безслідно, зберегти його для прийдешніх поколінь.

Жанр гунка, що постав на перехресті японської та європейської традицій, сьогодні сам стає частиною історії. Однак завдяки невтомній праці перекладачів та дослідників його творчий доробок продовжує жити, набуваючи нового звучання та нових інтерпретацій. І в цьому, мабуть, полягає головна цінність кожного справжнього мистецтва – кидати виклик часові, долати кордони між культурами та епохами, об'єднувати людей у їхньому вічному пошуку краси та істини.

Таким чином, застаріла лексика в жанрі гунка є важливим об'єктом філологічних та перекладознавчих студій. Її всебічний аналіз дозволить краще зрозуміти своєрідність поетики цього жанру, його місце в історії японської словесності та його роль у формуванні національної ідентичності японців. А це, в свою чергу, відкриє нові горизонти для міжкультурного діалогу та збагатить наше уявлення про духовну спадщину людства.

1.2.1 Історизми

Історизми посідають важливе місце серед застарілої лексики японської мови, зокрема в текстах жанру гунка. На відміну від архаїзмів, які позначають предмети та явища, що й досі існують, але мають інші назви, історизми є назвами реалій, які повністю зникли з ужитку разом із позначуваними ними поняттями. Інакше кажучи, історизми – це слова, що відображають колорит певної історичної епохи і не мають відповідників у сучасному житті [3].

У текстах гунка історизми виконують кілька важливих функцій. По-перше, вони слугують для створення історичного колориту, занурюючи слухача в атмосферу минулих часів. Вживання слів на позначення зниклих реалій миттєво переносить нас у відповідну епоху, примушує відчутти її своєрідність та неповторність. Саме завдяки насиченості історизмами тексти гунка, присвячені давнім битвам та легендарним героям, набувають особливої переконливості та емоційної сили.

По-друге, історизми в гунка часто виступають маркерами певних суспільних станів, професій чи сфер діяльності. Так, слова на позначення старовинної зброї, обладунків, військових звань миттєво асоціюються з самурайським середовищем, а історизми, пов'язані з адміністративним устроєм та ієрархією минулих епох, вказують на приналежність персонажів до аристократії чи чиновництва. Таким чином, вживання історизмів дозволяє автору кількома штрихами окреслити соціальний статус та родід занять героїв, не вдаючись до розлогих описів.

По-третє, історизми в гунка нерідко стають носіями важливих культурно-історичних концептів, втілюють ключові поняття японського світогляду. Наприклад, такі слова, як "бушідо" (кодекс честі самурая), "сеппуку" (ритуальне самогубство), "сакура" (в значенні символу швидкоплинності життя) миттєво викликають у свідомості цілий комплекс асоціацій, пов'язаних з традиційними уявленнями про доблесть, вірність, жертвність. Вживаючи подібні історизми, автор апелює до глибинних пластів національної пам'яті, змушує слухача співвіднести оспівувані події з одвічними цінностями японської культури.

Нарешті, історизми в текстах гунка часто відіграють роль своєрідних "місточків" між минулим і сучасністю. Згадуючи про реалії давно минулих часів, автор проводить паралелі між героїчними діями предків та звитягами нинішнього покоління, закликає наслідувати славетні приклади з історії. Особливо часто цей прийом використовувався в гунка мілітаристського спрямування, покликаних виховувати в підданих імператора дух безоглядної

відданості та готовності до самопожертви. Проводячи аналогії між подвигами самураїв та діями сучасної армії, ці пісні утверджували думку про неперервність військових традицій японського народу, про священний обов'язок кожного японця боронити свою країну до останньої краплі крові.

З огляду на таке розмаїття функцій та конотацій, історизми становлять неабиякий виклик для перекладача текстів гунка. Адже недостатньо просто підібрати словниковий відповідник для тієї чи іншої реалії - потрібно глибоко осягнути її культурно-історичний контекст, її роль у загальній структурі твору. Те, що для пересічного японця є органічною частиною національної пам'яті, для іноземного читача може виявитися зовсім незрозумілим і потребувати розлогих коментарів. Тому перекладач повинен щоразу шукати баланс між точністю та природністю звучання, між збереженням національного колориту та адаптацією до сприйняття іншомовної аудиторії.

Одним із найпоширеніших способів перекладу історизмів у текстах гунка є використання функціональних аналогів – слів, які хоча й не є буквральними відповідниками оригіналу, але викликають у читача схожі асоціації та емоційні реакції. Наприклад, назви самурайських звань та посад можуть передаватися через аналогічні поняття з європейського лицарства чи козацтва, а буддистські та синтоїстські реалії - через образи та концепти християнської культури. Звісно, такий підхід не завжди є ідеальним і може призводити до певної втрати смислових нюансів. Однак він дозволяє зробити текст більш зрозумілим та близьким для читача, не обтяженого знанням японських культурних реалій.

Іншим ефективним прийомом перекладу історизмів є використання описових конструкцій та тлумачень. Замість того, щоб підбирати приблизні відповідники чи вживати малозрозумілі слова, перекладач розкриває зміст реалії через розгорнуте пояснення, яке розкриває її найсуттєвіші ознаки та функції. Цей прийом особливо доречний тоді, коли історизм несе важливе смислове навантаження і його значення не можна передати одним словом. Наприклад, поняття "бусідо" може бути розтлумачене як "кодекс честі японського воїна, що

вимагав абсолютної відданості сюзерену та зневаги до смерті", а слово "сакура" – як "квітка вишні, що в японській культурі символізує швидкоплинність та тендітність життя" [6].

У деяких випадках перекладачі вдаються до транскрибування історизмів, зберігаючи їх оригінальне звучання. Цей прийом застосовується тоді, коли слово позначає унікальну реалію, яка не має аналогів в інших культурах, і будь-які спроби передати його зміст описово призвели б до втрати колориту. Транскрибування може супроводжуватися коротким поясненням у виносці або глосарії, що розкриває значення слова. Такий спосіб перекладу дозволяє зберегти національну своєрідність тексту, однак може утруднювати його сприйняття недосвідченим читачем.

Яку б стратегію не обрав перекладач, робота з історизмами в текстах гунка вимагає від нього ґрунтовних знань з історії та культури Японії, вміння відчувати найтонші нюанси смислу та стилю. Лише той, хто сам глибоко осягнув духовний світ японського народу, його цінності та ідеали, зможе адекватно відтворити цей світ засобами іншої мови та культури. А це означає, що перекладач повинен бути не просто майстром слова, а й справжнім культурним посередником, здатним наводити мости між цивілізаціями.

Підсумовуючи, можна сказати, що історизми є невід'ємним компонентом лексичної структури текстів гунка і відіграють надзвичайно важливу роль у створенні їх неповторної поетики та ідейно-емоційної атмосфери. Будучи своєрідними "скам'янілостями" мови, ці слова зберігають у собі пам'ять про минулі епохи, відбивають найтонші грані світогляду та ціннісних орієнтацій японського народу на різних етапах його історії. Водночас історизми становлять неабиякий виклик для перекладача, вимагають від нього не лише досконалого володіння мовою, а й глибокого знання культури, вміння мислити історичними категоріями та відчувати дух епохи. Лише органічно поєднуючи мовознавчу компетенцію з енциклопедичною ерудицією та мистецькою інтуїцією, перекладач зможе адекватно відтворити всю повноту смислів та образів,

закодованих у застарілій лексиці жанру гунка, і донести до свого читача унікальний естетичний та інтелектуальний досвід японської культури.

1.2.2 Архаїзми

Поряд з історизмами, важливе місце в лексичній структурі текстів жанру гунка посідають архаїзми. На відміну від історизмів, які позначають зниклі реалії, архаїзми є застарілими назвами предметів та явищ, що продовжують існувати в сучасному житті. Інакше кажучи, денотати архаїзмів зберігаються, але самі слова виходять з активного вжитку, витісняються новими, більш актуальними відповідниками. Проте в певних контекстах, зокрема в текстах гунка, архаїзми продовжують активно вживатися, надаючи мовленню особливого стилістичного забарвлення [5].

Архаїзми в текстах гунка виконують цілий ряд важливих функцій. Передусім вони слугують засобом стилізації мовлення, надають йому урочисто-піднесеного, навіть дещо архаїчного звучання. Вживання застарілих слів та граматичних форм миттєво переносить слухача в минуле, створює атмосферу давнини, викликає асоціації з класичною поезією та історичними переказами. Саме завдяки насиченості архаїзмами тексти гунка набувають своєрідного "патинного" звучання, відчуття причетності до багатовікової культурної традиції.

Окрім суто стилістичної функції, архаїзми в гунка часто виступають маркерами високого, піднесеного стилю мовлення. Їх вживання є ознакою освіченості, гарного літературного смаку, володіння поетичним словом. Герої, що послуговуються архаїчною лексикою, зазвичай належать до еліти суспільства – аристократії, вищого духовенства, інтелектуалів. Їхнє мовлення різко контрастує з грубою, простонародною говіркою простолюдинів, підкреслює їхній особливий статус та культурну перевагу. Таким чином, архаїзми стають

свідченням не лише темпоральної, а й соціальної дистанції між персонажами твору.

Важливу роль відіграють архаїзми і в створенні ліричної атмосфери, передачі тонких емоційних нюансів. Застарілі слова часто мають особливу поетичність, милозвучність, здатні викликати цілу гаму відтінків почуттів. Недарма саме архаїчна лексика становить основу традиційного поетичного словника – так званих макура-котоба (枕詞), «слів-зачинів», та дзьо (序), «вступних слів». Вживаючи ці слова, осяяні багатоміковою літературною традицією, автор надає своєму тексту особливої емоційної глибини, занурює читача у світ витончених переживань та споглядальних рефлексій [9, р.7].

Нарешті, архаїзми в текстах гунка нерідко стають носіями глибоких філософських та етичних смислів, втілюють ключові концепти японської культури. Такі слова, як «моно-но аваре» (物の哀れ) – «печаль речей», «мудзьо» (無常) – «непостійність, минущість світу», «гірі» (義理) – «обов'язок», миттєво відсилають до цілого комплексу традиційних уявлень про красу, етику, світобудову. Вживання подібних слів дозволяє автору у стислій, сконцентрованій формі передати глибинну сутність Japanese мислення, апелювати до архетипів національної свідомості [9, р.8].

Переклад архаїзмів у текстах гунка становить для перекладача не менший виклик, ніж робота з історизмами. Адже кожен архаїзм несе в собі не лише предметне значення, а й багатий шлейф культурно-історичних конотацій, є частиною складної системи інтертекстуальних зв'язків та алюзій. Тому, підбираючи відповідник для застарілого слова, перекладач повинен враховувати весь спектр його смислових та стилістичних функцій, прагнути зберегти його роль у загальній структурі тексту.

Одним з найпоширеніших способів перекладу архаїзмів є підбір аналогічних за стилістичним забарвленням застарілих слів у мові перекладу. Зокрема, в українських перекладах текстів гунка нерідко використовуються

слова та вирази з арсеналу вітчизняної романтичної поезії XIX століття, фольклорні елементи, архаїчні форми звертання тощо. Такий підхід дозволяє зберегти піднесений, урочистий тон оригіналу, передати його своєрідний часовий колорит [3].

Проте механічне копіювання стилістики оригіналу не завжди є можливим та доцільним. Адже застаріла лексика кожної мови має свою специфіку, свою унікальну образність та асоціативність. Те, що в японському тексті звучить природно та невимушено, у буквальному перекладі може виглядати штучним, недоречно пафосним. Тому перекладач повинен творчо переосмислювати архаїзми оригіналу, шукати для них функціональні відповідники, здатні викликати в українського читача такий же емоційний та естетичний ефект.

Приміром, японські "макура-котоба" – епітети-зачини, що вживаються у традиційній поезії для описів певних реалій – зазвичай не мають буквальних відповідників в українській мові. Однак вони можуть бути відтворені за допомогою усталених фольклорних епітетів, метафоричних висловів, характерних для української пісенної творчості. Так само філософські терміни та поняття, глибоко вкорінені в японській культурі, часто вимагають не стільки точного перекладу, скільки змістового розтлумачення, пошуку аналогій у світоглядних системах інших народів. У деяких випадках, коли архаїзм є носієм унікального національного колориту і не може бути адекватно переданий засобами іншої мови, перекладач може вдаватися до транскрипції з подальшим коментарем. Це дозволяє зберегти специфіку оригіналу, привернути увагу читача до самотності японського світосприйняття. Однак зловживання цим прийомом загрожує перетворити текст на складну й малозрозумілу головоломку, відштовхнути читача надміром екзотики.

Таким чином, архаїзми є невід'ємним компонентом поетичної мови текстів гунка, потужним засобом їхньої емоційно-експресивної та ідейно-філософської виразності. Відтворення цього лексичного шару в перекладі становить складне й відповідальне завдання, що потребує від перекладача високого професіоналізму,

ерудиції та креативності. Водночас ця робота відкриває широкі можливості для творчої самореалізації, дозволяє долучитися до скарбниці японської поетичної думки, збагатити рідну мову новими виражальними ресурсами. І в цьому, мабуть, полягає найвища нагорода для перекладача – усвідомлення власної причетності до великого діалогу культур, що крізь простір та час єднає людство в його неперервному пошуку Істини, Добра та Краси.

1.2.3 Інші види застарілої лексики

Окрім історизмів та архаїзмів, у текстах жанру гунка можна виокремити й інші види застарілої лексики, що мають свою специфіку функціонування та потребують особливих підходів при перекладі. Серед таких лексичних одиниць варто звернути увагу на неологізми, варваризми та екзотизми [8].

Неологізми – це слова або словосполучення, що позначають нові явища, предмети чи поняття і ще не встигли увійти до активного словникового запасу. У текстах гунка неологізми зустрічаються порівняно рідко, адже сама специфіка жанру, його зорієнтованість на історичну тематику та традиційну поетику не сприяє активному словотворенню. Однак у деяких випадках, коли автор прагне відобразити динаміку суспільно-політичних змін, передати колорит епохи модернізації, він може вдаватися до неологізмів, запозичених з публіцистики, наукової та технічної літератури. Труднощі перекладу неологізмів полягають у тому, що ці слова часто не мають усталених відповідників у словниках, а їхнє значення може бути зрозумілим лише з контексту. Тому перекладач повинен не лише володіти базовими знаннями з різних галузей, а й уміти самостійно "конструювати" нові лексичні одиниці, спираючись на словотвірні моделі мови перекладу. Особливо важливо при цьому зберегти прозорість внутрішньої форми неологізму, його змістову та емоційну виразність [3].

Іншу групу застарілої лексики становлять варваризми - іншомовні слова або вирази, що не повністю асимілювалися в мові-реципієнті, зберігають риси свого іншомовного походження. У текстах гунка варваризми зазвичай представлені запозиченнями з китайської мови, які активно проникали в японське мовлення протягом багатьох століть. Ці слова вирізняються своїм фонетичним оформленням, специфічним ієрогліфічним написанням і часто мають особливе стилістичне забарвлення – асоціюються з ученістю, витонченістю, поетичністю.

Передача варваризмів у перекладі ставить перед фахівцем подвійне завдання. З одного боку, необхідно зберегти їхню іншомовність, показати їх "чужорідність" у контексті японського мовлення. З іншого боку, важливо не перевантажити текст незрозумілими словами, дати читачеві можливість сприйняти зміст сказаного. Тому найчастіше варваризми транскрибуються або транслітеруються і подаються з поясненням у виносці або глосарії. У деяких випадках можна вдаватися до функціональної заміни – підібрати в мові перекладу слово іншомовного походження, що несе схожі смислові та стилістичні конотації. Ще один пласт застарілої лексики в текстах гунка – це екзотизми, слова або вирази, запозичені з маловідомих мов або діалектів, які використовуються для опису реалій іншої країни, національного колориту. До таких слів можуть належати, приміром, назви предметів повсякденного побуту, страв, одягу, ритуальних предметів, зброї тощо. Чимало екзотизмів пов'язані з буддистською та синтоїстською релігіями, відображають специфіку світосприйняття та способу життя японців.

Як і у випадку з варваризмами, основним способом передачі екзотизмів є транскрипція або транслітерація з подальшим поясненням. Однак тут перекладач повинен бути особливо обережним, щоб не перевантажити текст надміром незнайомих слів, не перетворити його на етнографічну розвідку. Тому до пояснень слід вдаватися лише тоді, коли без них зміст сказаного буде незрозумілим для читача. В інших випадках можна спробувати передати

екзотизм через аналогію, підібравши в мові перекладу слово, що позначає схожу реалію. Загалом переклад застарілої лексики вимагає від фахівця не лише лінгвістичних знань, а й широкої ерудиції, обізнаності в різних сферах життя. Він повинен однаково добре орієнтуватися в історії та культурі як Японії, так і власної країни, вміти знаходити точки перетину між ними. Лише за такої умови застарілі слова оживуть у перекладі, заграють новими барвами, відкриють читачеві багатство та розмаїття японської словесності.

При цьому важливо пам'ятати, що застаріла лексика – це не просто стилістична окраса тексту, а ключ до розуміння світогляду та менталітету японського народу. Кожне архаїчне слово, кожен історизм або неологізм несе в собі відбиток епохи, віддзеркалює процес осмислення людиною свого буття у світі. Тому, працюючи з такою лексикою, перекладач має бути не просто майстром слова, а й тонким інтерпретатором культури, здатним досягнути глибинні змісти, приховані за словесною формою.

Особливу відповідальність покладає ця робота на перекладача як посередника між двома культурами. Адже, відтворюючи іншомовний текст засобами рідної мови, він не просто знайомить співвітчизників із здобутками японської літератури, а й збагачує цільову мову новими виражальними ресурсами, розширює її стилістичний та смисловий діапазон. Водночас він допомагає японській культурі увійти до світового контексту, засвідчити свою унікальність та самобутність у діалозі з іншими народами.

1.3 Висновки до Розділу I

Тож переклад застарілої лексики в текстах гунка – це не просто технічне завдання, а справжня культурна місія, що вимагає від перекладача не лише професійної компетентності, а й людської мудрості, емпатії, здатності відчувати і поважати Іншого. І якщо цю місію буде виконано гідно, читач зможе не лише

долучитися до скарбів японської поезії, а й глибше пізнати самого себе, усвідомити свою причетність до всезагального людського духу, що єднає нас попри всі кордони та відмінності.

Були визначені основні теоретичні підходи та методи, що використовуються в сучасній лінгвістиці для аналізу та класифікації застарілої лексики. Розглянуто історичний розвиток досліджень у цій галузі, що дозволило окреслити основні проблеми, з якими стикаються дослідники під час перекладу застарілої лексики. Важливим аспектом розуміння характерних текстів полягає у розробці комплексного підходу до вивчення застарілої лексики, який включає як лінгвістичний, так і культурологічний аналіз, що дозволяє глибше розуміти мовні та культурні аспекти перекладу.

РОЗДІЛ II

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА МУЗИЧНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТВОРІВ ЖАНРУ ГУНКА XIX - XX СТОЛІТЬ

2.1 Передумови виникнення військових пісень гунка

Про походження терміну гунка відомо доволі мало, що практично не дає змоги встановити, коли він вперше був вигаданий, або застосований. Відомо лише те, що цей термін знову набуває популярності у військових колах Японії доби Мейджі приблизно у 1880-х рр. [13, р. 214]. У 1887 р. був виданий невеликий пісенник під назвою «Гунка» – це була збірка текстів ранніх пісень, передусім, для військового використання. У 1890-х рр. більшість патріотичних пісень були створені під час першої японо-китайської війни та укладені у подібні збірники. Таким чином відбувалися перші спроби популяризації жанру гунка серед цивільного населення Японської імперії. Багато з цих збірок містили

лише тексти, що супроводжувалися простими нотними записами основних вокальних мелодій.

Іноді більш цілеспрямовано поєднувалися японські та західні елементи. Приблизно наприкінці 1880-х рр. у зв'язку зі зростанням побоювання війни з Китаєм династії Цін в Японії значно посилювалися національна свідомість і патріотичні настрої. У той же час зростало розчарування через несправедливість перегляду комерційних договорів 1858 року, які були підписані між Японією та п'ятьма великими державами на користь останніх; це викликало ксенофобські настрої проти Заходу [14, р.69]. Враховуючи цю ситуацію елементи японської культури набагато чіткіше прослідковувалися у текстах пісень для того щоб підкреслити унікальний національний характер на протиположному.

Наприклад у творі (来たれや来たれ Кітаре я кітаре) «Нумо приходьте!» композитор Шюджі Ідзава поєднав дві форми тексту й музики. Незважаючи на те, що сама композиція має чіткі західні мелодійні форми, а також використовує широкий спектр інструменталу, водночас виділяється проектування суто традиційних мотивів у тексті [13].

До періоду Мейджі (1868-1912) в Японії не було жодної «централізованої політики» у галузі військової музики. Зрозуміло, солдати на маршах іноді співали народні пісні, а у бою використовувалися барабани і труби для подавання сигналів, проте нічого подібного на кшталт армійського оркестру або хору, як в європейців, у Японії не було; військовим пісням солдатів також спеціально не вчили. З усім цим Японія познайомилася тільки в середині XIX століття, почавши модернізувати свою армію на європейський зразок [8]. Першим військовим маршем європейського типу вважається пісня (抜刀隊 – Батто:тай) «Загін з оголеними мечами» написана в роки самурайського повстання Сайго Такаморі (1877) [9; 10]. Загалом на початку періоду Мейджі європейські композитори, такі як ірландець Джон Вільям Фентон, француз Шарль Леру та німець Франц Екерт, зробили значний внесок у розвиток японської військової музики [8].

Виникнення та розвиток жанру військових пісень гунка в Японії тісно пов'язані з бурхливими суспільно-політичними процесами, що відбувалися в країні у другій половині XIX - першій половині XX століть. Цей період ознаменувався кардинальними змінами в усіх сферах життя японського суспільства, що було спричинено масштабними реформами Мейджі (1868-1912), метою яких була модернізація та вестернізація Японії.

Одним з ключових аспектів реформ Мейджі була мілітаризація та переозброєння японської армії за західним зразком. У 1873 році в Японії була запроваджена загальна військова повинність, що означало залучення до лав збройних сил широких верств населення. Процес створення сучасної регулярної армії європейського типу супроводжувався запозиченням військових традицій та атрибутів західних країн, зокрема і в музичній сфері.

До періоду Мейджі в Японії музика не відігравала суттєвої ролі у військовій справі. Армія використовувала прості сигнальні інструменти, такі як барабани і труби, а солдати іноді співали народні пісні під час маршів. Однак спеціально створених військових пісень, а тим більше військових оркестрів чи хорів на кшталт європейських в Японії не існувало.

Ситуація почала змінюватися в 1870-х роках, коли до модернізації японського війська долучилися іноземні, передусім європейські, військові інструктори та композитори. Вони привнесли традиції військової музики своїх країн, адаптувавши їх до японських реалій. Так, ірландець Джон Фентон, француз Шарль Леру та німець Франц Екерт зробили вагомий внесок у становлення японської військової музики західного зразка, створивши перші військові марші та оркестрові твори.

Паралельно з цим розвивався і суто японський напрямок військової музики, що спирався на багаті традиції японської культури. Ключову роль тут відіграли так звані "шкільні пісні" шьока, які спочатку створювалися для музичної освіти дітей, але згодом почали використовуватися урядом в пропагандистських та

виховних цілях. Багато шкільних пісень мали патріотичний зміст і de facto були військовими піснями.

Таким чином, наприкінці XIX століття в Японії склалися передумови для бурхливого розвитку жанру військових пісень гунка. З одного боку, відбувалося запозичення та адаптація західних військово-музичних традицій. З іншого боку, під впливом зростання націоналізму та мілітаризму, активно розвивалася питома японська військова музика, що спиралася на фольклорну основу та конфуціанські морально-етичні цінності [8].

Вирішальну роль у кристалізації жанру відіграла японо-китайська війна 1894-95 років. Вона викликала небувалий патріотичний підйом в японському суспільстві, що знайшло відображення у створенні численних пісень військової тематики. Пісні часів японо-китайської війни заклали основи поетики та стилістики гунка на десятиліття вперед. Для них були характерні героїчний пафос, оспівування військових подвигів та самопожертви в ім'я імператора і батьківщини, возвеличення війни як шляхетної та священної справи.

Подальші збройні конфлікти, в які була втягнута Японія – російсько-японська війна 1904-1905 років та Перша світова війна – сприяли розквіту жанру гунка. В цей період поряд з офіційними пропагандистськими творами з'являється все більше пісень, що відображають реалії воєнного часу, такі як туга за рідним домом, жаль за загиблими друзями, тяготи солдатського життя тощо. Це свідчило про поступовий відхід від чисто героїчної тематики та збагачення поетичної палітри гунка ліричними мотивами.

Проте головним каталізатором розвитку військових пісень стала японо-китайська війна 1937-1945 років та Друга світова війна. В умовах тотальної мілітаризації суспільства жанр гунка набув гіпертрофованого розвитку і фактично перетворився на інструмент ідеологічної обробки населення. Пісні цього періоду відзначаються крайнім ступенем мілітаристського фанатизму, ідеалізацією "прекрасної загибелі" в бою, апологією безоглядної вірності імператору.

Незважаючи на поразку Японії у війні та подальшу заборону переважної більшості військових пісень американською окупаційною владою, гунка залишилися важливою частиною історичної пам'яті та музичної культури японців.

Отже, становлення жанру військових пісень гунка відбувалося в Японії у другій половині XIX – першій половині XX століття під впливом складних суспільно-політичних процесів модернізації, вестернізації та мілітаризації країни. Гунка увібрали в себе як західні військово-музичні традиції, так і елементи японської народної творчості та класичної поезії. Попри свій пропагандистський характер, кращі зразки гунка стали видатними творами японської музичної культури, що відобразили героїчний і трагічний досвід країни у переломні моменти її новітньої історії.

2.2 Тематика та функції військових пісень гунка

Японські військові пісні гунка, що набули широкого розповсюдження в період з кінця XIX до середини XX століття, характеризуються багатством тематики та різноманітністю функцій, які вони виконували в суспільстві. Хоча головним призначенням гунка було виховання патріотизму та мілітаристського духу, ці твори відзначаються також високим рівнем поетичної майстерності та емоційної виразності [12].

Однією з центральних тем військових пісень є звеличення війни як шляхетної та священної справи. Війна зображується як вища форма служіння імператору та батьківщині, як можливість проявити свої найкращі чесноти – відвагу, самопожертву, вірність обов'язку. Так, у пісні "Військово-морський прапор" (軍艦旗の歌 – гункан-кі но ута) є такі рядки:

"いざ死なばその旗の下に

われ等が魂は朽ちざらめやも

世界に誇る大日本の

大義は永久に輝かむ" [14, p.70]

"Якщо доведеться – помremo під цим прапором,

Наші душі ніколи не зітліють.

Велика справедливість великої Японії, якою пишається світ,

Вічно сяятиме".

Подібні мотиви звучать і в пісні "Вірність" (忠義 – чю:гі):

"お国のためな

ら死ぬるぞやな

戦場に散るとて惜しからず

忠義の印は肌身離さず

守りぬかんその御恩" [14, p.70]

"Якщо для країни, то помremo без жалю,

Не шкода й загинуть у битві.

Клеймо вірності зі шкірою не здрати,

Відплатимо за ті милості сповна".

В цих рядках смерть на полі бою оспівується як найвищий прояв відданості та героїзму. Готовність пожертвувати власним життям заради вищих ідеалів подається як головна чеснота воїна.

Поряд з патріотичними мотивами, в гунка значне місце посідає тема особистої честі та доблесті. Ідеалом японського солдата проголошується

безстрашний і непохитний воїн, який понад усе цінує свою репутацію. Прикладом може бути пісня "Людське життя - це рай" (人生の樂園 – джінсей но ракуен):

"親ゆずりの名を汚すまじ

男の子の本懐と

只ひたすらに励みつつ

つとめを守る若人よ" [14, p.71]

"Не посоромимо батьківського імені,

Такий головний обов'язок чоловіка.

Невтомно стараймося,

Юначе, що виконує свій обов'язок".

Тут ідеться про обов'язок воїна берегти свою честь як найвищу цінність і бути гідним пам'яті предків.

Взагалі звернення до славного минулого Японії, до героїчних сторінок її історії є дуже характерним для текстів військових пісень. Так, у творі "Спогади про Нанкін" (南京の思い出 – нанкін но омоїде) згадуються перемоги японської армії у японо-китайській війні 1937-1938 років:

"南京城に日の丸の旗

勇士武者の血潮たぎる

大和魂示すべく

起てよ皇軍" [14, p.71]

"Над Нанкіном майорить прапор

Хіномару,

Кров хоробрих воїнів закипає.

Щоб показати дух Ямато,

Повстаньте, імператорське військо".

А ось рядки з пісні "Шлях самурая" (武士道 – бушідо):

"祖先伝来の武士道を

肌身に沁みて守るべし

忠君愛国の至誠は

われ等が生命なりけり" [14, p.72]

"Самурайський кодекс, що дістався від предків,

Маємо берегти, як власну шкіру.

Щира відданість государю і любов до батьківщини – Ось наше життя".

Тут підкреслюється спадкоємність героїчних традицій японських воїнів, що сягають своїм корінням у славне минуле.

Поступово, з набуттям реального бойового досвіду, в японських військових піснях дедалі більше місця починають посідати мотиви тяжких фронтових буднів, страждань та втрат. Показовою в цьому плані є "Елегія про загиблого в бою" (戦死を悼む歌 – сенші о ітаму ута):

"君は征きて戦死せり

散華の春永久に

大君の辺に事へなば

死するもまた本意なり" [14, p.72]

"Ти пішов на війну і загинув у битві,
Квіти сакури розквітли і опали навіки. Я
кщо послужиш государю до останку, Т
о й смерть буде не марною".

Тут передано щемливе почуття смутку за полеглим другом, туга за втраченою молодістю.

В деяких піснях пізнього періоду з'являються навіть критичні та антивоєнні мотиви, хоча вони й подаються в завуальованій формі. Наприклад, у творі "Думи солдата" (兵隊の想い – хейтай но омоі) є такі рядки:

"幾年ぞ戦を続けて わが身はすでに疲れたり 故郷恋しく思ふとも まだ
吾が君に忠あらむ" [15]

"Скільки ж років триває ця війна,
Я вже зовсім змучився.
Хоч як тужу за рідним домом,
Та ще маю віддано служити володарю".

Тут зображено втому та розчарування солдата нескінченною війною, його мрії про мирне життя.

Цікаво, що в текстах гунка часто використовуються традиційні для японської поезії символи та алегорії. Зокрема, сакура виступає уособленням швидкоплинності життя і готовності до самопожертви. Падіння сакурових пелюсток символізує загибель воїна в розквіті літ. Гора Фуджі втілює велич та непорушність духу японської нації. Меч самурая уособлює війську честь і доблесть.

Приміром, у пісні "Весна і самурай" (春と武士 – хару то буші) є такі рядки:

"散るさくらに思いをはせ いつしか刀を研ぐ身の はかなき世をば承知して 花と散るのも本意かな" [14, p.75]

"Дивлячись на опадаючу сакуру, замислююся,

Все гострячи меч.

Знаючи про скороминущість світу,

Померти, мов та квітка – чи не в цьому сенс?"

А в композиції "Тінь Фуджі" (富士の影 – фуджі но каге) гора зображена як свідок славних перемог:

"不滅の魂宿る

富士の高嶺に

八紘一字の理想は

永遠に輝くなり" [15]

"Безсмертний дух живе

На високій вершині Фуджі.

Ідеал об'єднання світу під єдиним дахом

Вічно сяятиме".

Таким чином, символіка гунка, запозичена з класичної японської поезії, надає військовим пісням глибини та багатозаровості змісту.

Окрему групу військових пісень становлять так звані "сумні" або "прощальні" пісні (別れの歌 – вакаре но ута). Вони присвячені темі розставання воїна зі своєю родиною, коханою дівчиною перед відправленням на фронт. У них звучать мотиви туги, невимовного жалю, але водночас і почуття обов'язку, що

кличе в далеку дорогу. Яскравим прикладом такої пісні є "Остання ніч" (最後の夜 – сайго но йору):

"今はの際の言葉もなく

涙に暮れし最後の夜

君を残して行くからに

この身を惜しむ心なし" [14, p.75]

"Немає останнього слова на прощання,

Остання ніч минає в сльозах.

Залишаю тебе і йду у похід,

Не шкодуючи власного життя".

Або ж "Далека заграва" (遠い火影 – тоой хокаге):

"遠く見ゆるは砲煙か

われらが行くは玉砕の旅

母よ妹よ泣くことなかれ

国のためなら死して悔いなし" [14, p.75]

"Чи то далеко видніється дим від гармат? Ми вирушаємо в подорож на вірну смерть. Мамо, сестро, не плачте, Якщо загину за країну, не пошкодую".

Ці ніжні та зворушливі рядки розкривають інший, людяний бік військових пісень, показують солдата не лише як безстрашного воїна, а й як люблячого сина і брата.

Та попри все розмаїття тематики, головною функцією гунка залишалось патріотичне виховання японців, особливо молоді. Саме тому ці пісні активно

насаджувалися в школах, в армії, звучали по радіо і з гучномовців. Вони формували в суспільній свідомості образ війни як почесної і доблесної справи, закликали до самовідданого служіння імператору, переконували в непереможності японської зброї. По суті, гунка стали могутнім засобом ідеологічної індоктринації, підготовки населення до війни.

Після поразки Японії в Другій світовій військові пісні були заборонені окупаційною владою як такі, що пропагують мілітаризм. Проте вони глибоко вкоренилися в народній пам'яті. Їх досі виконують на зустрічах ветеранів, вони звучать у фільмах та серіалах про війну, їх мелодії використовують у сучасних музичних творах. Гунка залишаються важливим елементом національної культурної спадщини, хоча й викликають неоднозначне ставлення в сучасному японському суспільстві.

Підсумовуючи, можна сказати, що японські військові пісні гунка стали унікальним явищем музичної культури, що поєднало в собі пропагандистський пафос і справжню поезію, вірність військовому обов'язку і щирий ліризм. Вони передають саму сутність духу японської нації в один з найдраматичніших періодів її історії і водночас є високохудожніми зразками пісенної лірики. Попри свою неоднозначність, гунка назавжди лишаються невід'ємною частиною культурної пам'яті японського народу.

2.3 Аналіз лексичного складу військових пісень гунка

Військові пісні гунка, що виникли та набули поширення в Японії кінця XIX – першої половини XX століття, характеризуються широким використанням специфічної мілітаристської лексики, архаїзмів, китаїзмів та просторіччя. Водночас вони містять чимало поетизмів, метафор, алегорій, запозичених з класичної японської літератури. Такий своєрідний синтез "низького" та "високого" стилів надає текстам гунка особливої виразності та емоційності.

Значну частину лексики військових пісень становить суто військова термінологія: 戦場 (сендзьо: – поле бою), 戦死 (сенші – загибель у бою), 敵 (текі – ворог), 味方 (мікато – союзник), 勝利 (шьо:рі – перемога), 敗北 (хайбоку – поразка), 進軍 (шінгун – наступ), 勇士 (ю:ші – хоробрий воїн), 玉砕 (гьокусай – загибель в бою, дослівно: "розбитися мов коштовний камінь"), 斃れる (таорерю – полягти в бою) тощо. Наприклад, у пісні "Прощання з дружиною" (妻に別る – цума ні вакару) зустрічається такий вираз:

"明日は戦場だ勇士の血潮は

高く躍る大君のため" [15]

"Завтра на полі бою кров хороброго воїна

Закипить, підіймаючись за государя".

Ключовими поняттями в текстах гунка є 忠誠 (чю:сей – вірність), 義 (гі – обов'язок), 名誉 (мейо – честь), що відображають кодекс бушідо – моральні принципи японського військового стану. Ці слова несуть потужний ідеологічний заряд, надаючи звучанню пісень пафосного, урочистого характеру. Їх вживання покликане пробуджувати у слухачів почуття відданості державі та імператору, спонукати до самопожертви. Яскравий приклад бачимо в пісні "Якщо впаду в бою" (戦死をとげたら – сенші о тогетара):

"義に殉じて散るぞ悔いなし

大君のため忠を尽くさん" [15]

"Загину, віддавши життя за обов'язок, без жалю,

До останку віддано служитиму государю".

Водночас у мові гунка широко представлена архаїчна військова лексика, успадкована від середньовічної самурайської традиції: 刀 (катана –

самурайський меч), 鎧 (йорой – обладунок), 陣 (джін – військовий табір), 首 (кубі – відрубана голова ворога) тощо. Вживання цих застарілих слів надає військовим пісням історичного колориту, створює своєрідний зв'язок між сучасними японськими вояками та їхніми славними предками-самураями. Показовим прикладом може бути пісня "Клятва на мечах" (刀に誓う – катана ні чікау):

"祖先伝来の名刀は

われ等が魂宿す象徴

父祖の遺訓を胸に刻み

刃をかざして敵と戦わん" [16]

"Славетні мечі, що дісталися від предків –

Символ, в якому живуть наші душі.

Викарбувавши в серці настанови пращурів,

Здійму клинок і битимусь з ворогом".

Поруч із цими архаїзмами в текстах гунка зустрічається чимало просторічних та розмовних виразів, характерних для мовлення простих солдатів: 御国のため (окуні но таме – за державу), あばよ (абайо – бувай, прощавай), ぶっ殺す (буккоросу – убити, прикінчити), 鬼畜 (кічіку – демони, нелюди, лайливе прізвисько ворогів) тощо. Така знижена лексика надає пісням невимушеності, народності, робить їх ближчими та зрозумілішими для широких мас. Так, у творі "Завтра в похід" (明日は出陣 – ашіта ва шюцуджін) солдат, прощаючись з дружиною, співає:

"明日は出陣だ御国のため

眠る暇などあるものか

惜別の涙も見せずにやよ

いざ征かんぞと意気は揚々" [16]

"Завтра відправляюсь у похід за державу,

Немає часу, щоб і поспати.

Не покажу сліз розставання,

Рушаймо ж у похід, сповнений завзяття!"

Важливу роль у створенні патріотичного пафосу відіграють слова-концепти з конфуціанської етики та синтоїстської релігії: 道 (до: - шлях), 魂 (тамашій – душа), 死 (ші – смерть), 神 (камі – божество), 祖靈 (сорьо: - дух предків), 八紘一字 (хаккоіч'ю – "увесь світ під одним дахом", тобто об'єднання світу під владою Японії). Ці багатозначні поняття несуть глибокий філософський та ідеологічний зміст, звертаються до традиційних японських цінностей. Наприклад, у пісні "Молитва камікадзе" (神風特別攻撃隊の祈り – камікадзе токубецу ко:гекітай но інорі) пілот-смертник звертається до синтоїстських божеств:

"諸神の御前に一心に

我が身を捧げん今この時

八紘一字の大義のため

散華の美しき死を遂げん" [16]

"Перед ликами всіх богів від щирого серця

Піднесу своє тіло в жертву в цю мить.

В ім'я великої справи об'єднання світу

Зустріну прекрасну смерть, мов розквітла квітка".

Характерним для поезики гунка є використання класичних японських метафор та алегорій, пов'язаних з природою та змінами пір року: 桜 (сакура – вишня), 月 (цукі - місяць), 雪 (юкі – сніг), 紅葉 (момоджі – багряне листя клену). Ці традиційні образи часто вживаються для вираження таких абстрактних понять, як швидкоплинність життя, самотність, туга за батьківщиною. Так, у пісні "Пелюстки сакури" (桜花 – ока) падіння квітів символізує загибель молодих воїнів:

"散りゆく桜に思いをはせ

いざ征かん我も散るべき

大和男子の本懐は

万世に輝く武士の道" [16]

"Думаючи про опадаючу сакуру,

Рушаю у похід, щоб і собі осипатись.

Головне бажання японського чоловіка –

Самурайський шлях, що осяває всі покоління".

З іншого боку, в текстах військових пісень присутні численні прості та зрозумілі кожному порівняння, що спираються на повсякденний досвід простого солдата. Так, відданість воїна державі порівнюється зі стійкістю бамбука під вітром або сосни під снігом, запеклість бою змальовується через образ пекельного вогню, а смерть героя уподібнюється до падіння дорогоцінного каменя. Наприклад, у пісні "Стань міцним, мов сталь!" (鉄の如く – тецу но готоку) є такі рядки:

"鉄の如く身を堅くせよ

されど心は花と散れ

悔いなく君に殉ずるは

日本男児の恥じぬ覚悟" [17]

"Загартуй тіло міцним, мов сталь,

Але серце нехай розквітне та осиплеться, мов квітка.

Віддати життя за тебе без жалю –

Незганьбна рішучість японського чоловіка".

Ще однією особливістю лексичного складу гунка є активне вживання ієрогліфів та слів китайського походження – 漢語 (канго), що надають текстам книжкового, піднесеного звучання. Такі слова, як 忠誠 (чю:сей - вірність), 義勇 (гію: - героїзм), 犠牲 (гісей – самопожертва), 榮光 (ейко: - слава), несуть дуже позитивні конотації та спрямовані на те, щоб викликати у слухача відчуття патріотичного піднесення, гордості за свій народ. Водночас помітною є тенденція до спрощення та лаконізації висловлювань, що робить ці книжкові елементи цілком доступними для сприйняття простими людьми. Прикладом такої "народної" китаїзованої мови може слугувати пісня "Клятва" (誓い - чікай):

"古今東西を問わずに

愛国の赤誠は不変なり

よしや世は移り変われども

大和魂は永遠なり" [17]

"Незалежно від давнини чи сучасності,

Сходу чи Заходу,

Щира любов до батьківщини незмінна.

Хоч би як змінювалися часи, Дух Ямато вічний".

Загалом же лексичний склад військових пісень гунка характеризується гармонійним поєднанням "високого" та "низького" стилів, вдалим синтезом книжкової та розмовної мови. Таке органічне переплетення різностильових елементів посилює емоційний вплив текстів на слухача, робить їх зрозумілими для всіх верств населення.

При цьому в гунка практично немає індивідуалізації мовлення, диференціації лексики за статтю, віком чи соціальним становищем персонажів. Усі герої пісень – від простого солдата до генерала чи навіть самого імператора – послуговуються тим самим набором кліше та стереотипних зворотів, в яких оспівуються універсальні військові чесноти. Така лексична одноманітність та стандартизованість викликана головним функціональним призначенням військових пісень – бути рупором державної ідеології, знаряддям мілітаристської пропаганди.

Втім, за всієї своєї ідеологічної заангажованості, тексти гунка демонструють неабиякий рівень літературної майстерності, тонке відчуття стилю, вміле володіння поетичним словом. Лексика цих творів відзначається наочністю, мальовничістю, багатством зорових та звукових образів, що створюють ефект присутності, занурюють слухача в атмосферу військового побуту. Так, у пісні "На варті під місячним сяйвом" (月夜の歩哨 – цукійо но хошьо:) поетично змальовується нічна сторожа солдата:

"山のふもとの月夜かな

木々のこずえに秋風が

ひややかに吹くほの白夜に

つくづくと思う故郷を" [17]

"Місячна ніч біля підніжжя гори,

Поміж верхівок дерев осінній вітер

Прохолодно дме у біло-примарну ніч,

Змушуючи глибоко замислитись про рідну домівку".

Багате нюансами змалювання природи допомагає передати внутрішній стан ліричного героя - його тугу за батьківщиною, самотність, відчуття тривоги перед невідомістю.

Ще одним прикметним стилістичним прийомом у текстах гунка є використання риторичних окликів та запитань, звертань до співрозмовника чи до уявних слухачів. Такі експресивні синтаксичні фігури активізують увагу реципієнта, створюють ефект діалогічності, апелюють до емоційної сфери. Так, у пісні "Лист з фронту" (戦地からの便り – сенчі кара но тайорі) солдат подумки звертається до своєї матері:

"お母さん

僕は元気です 戦地の空も高らかに

勝利の凱歌を奏でるまで お母さん

どうか案じないで" [17]

"Матусю, у мене все гаразд,

І під фронтовим небом голосно

Лунатиме переможний марш, аж доки

Матусю, прошу, не хвилюйтесь за мене".

Ці прості й безхитрісні рядки передають глибоко людські почуття воїна, його син івську любов та відданість, пробуджують співчуття у слухачів.

Загалом, попри свою ідеологічну заангажованість та пропагандистське спрямування, японські військові пісні гунка є цінним джерелом для вивчення мовної картини світу тогочасного японського суспільства. Лексичний склад цих

творів відображає ціннісні орієнтири та моральні пріоритети цілої епохи, фіксує світоглядні та естетичні уявлення японського народу в один з найдраматичніших періодів його історії [18].

Так, характерною особливістю текстів гунка є активне вживання займенників першої особи множини 我ら (варера - ми), 我が (вага - наш), підкреслене протиставлення "свого" та "чужого", "японського" та "іноземного". Ця риса яскраво ілюструє процес формування японської національної самосвідомості, усвідомлення японцями своєї унікальної ідентичності. Наприклад, у пісні "Молитва за перемогу" (必勝の祈り – хіссьо: но інорі) є такі рядки:

"億兆の民の願いこめ

我ら一億の火の玉だ

大東亜の盟主たる日本の

御楯となりて死なむ覚悟" [16]

"Втіливши прагнення мільйонів і мільярдів людей,

Ми – стомільйонна вогняна куля.

Ставши щитом для Японії –

Володарки Великої Східної Азії, помremo без вагань".

Тут простежується чітке розмежування між японцями як єдиною нацією, згуртованою навколо свого імператора, та іншими народами, що потенційно є об'єктом японської експансії.

В той же час, попри войовничу риторику та пафос самопожертви, в текстах гунка можна знайти і прояви пацифістських настроїв, туги за мирним життям, засудження війни як людського безумства. Особливо показовою в цьому плані є пісня "Ненависна війна" (憎き戦争 – нікукі сенсо:):

"ああ憎き戦争はてしなく

いつの日にかは終わるやら

平和を求めし民衆の

怒りの叫び聞こえずや" [17]

"O, ненависна війна нескінченна,

I коли настане її кінець?

Невже ви не чуєте

Гнівного волення народу, що прагне миру?"

Ці рядки сповнені втоми від воєнного лихоліття, відчаю і розпачу простої людини, яка стала заручником чужих політичних амбіцій.

Отже, дослідження лексичного складу японських військових пісень гунка відкриває перед нами складну і суперечливу картину духовного життя японського суспільства першої половини ХХ століття. З одного боку, ці твори насичені мілітаристською пропагандою, звеличують війну та закликають до самопожертви в ім'я імператора і держави. З іншого боку, в них знаходять відображення щирі людські почуття, біль і страждання простих солдатів, приховане засудження війни як суспільного зла.

Саме ця амбівалентність і внутрішня конфліктність текстів гунка робить їх унікальним явищем не лише японської, але й світової культури. Поєднуючи високий поетичний стиль з простотою та доступністю народної мови, ці пісні є справжнім синтезом традицій і новаторства, ідеологічних кліше та щирого ліризму. Їхня багата і розмаїта лексика водночас відображає і формує мовну картину світу цілого покоління японців, передає дух епохи з усіма її драматичними суперечностями.

Вивчення лексичного складу військових пісень гунка дозволяє не лише глибше зрозуміти естетику і поетику цих творів, але й осмислити ті історичні та соціокультурні процеси, на тлі яких вони виникли і побутували. Як свідчення трагічного і героїчного минулого Японії, ці пісні назавжди залишаться безцінним джерелом для дослідження японської мови, літератури та ментальності [18].

Проведене дослідження лексичного складу японських військових пісень гунка дозволяє зробити кілька важливих висновків.

По-перше, лексика цих творів є надзвичайно багатою та різноманітною, вона поєднує в собі елементи різних стилів та реєстрів японської мови. В текстах гунка органічно співіснують архаїзми та неологізми, китаїзми та питомо японські слова, канцеляризми та розмовні вирази, поетизми та просторіччя. Така лексична неоднорідність, з одного боку, відображає мовну ситуацію в тогочасному японському суспільстві, а з іншого – надає пісням особливої експресивності та виразності.

По-друге, лексичний склад гунка насичений мілітаристською термінологією, словами та виразами, що звеличують війну, ушлавлюють військові чесноти, закликають до самопожертви в ім'я імператора та батьківщини. Такі лексеми, як 忠誠 (чю:сей – вірність), 義勇 (гію: – героїзм), 必勝 (хіссьо: – неодмінна перемога), 玉碎 (гьокусай – загибель в бою) тощо несуть потужний ідеологічний заряд, є маркерами мілітаристського дискурсу. Їх активне вживання в текстах пісень свідчить про те, що гунка були важливим інструментом ідеологічної обробки населення, засобом виховання войовничого патріотизму.

По-третє, поруч із пропагандистськими гаслами та закликами в лексиці військових пісень знаходять відображення і справжні людські почуття та переживання. Такі слова, як 思い出 (омоїде – спогади), 母 (хаха – мати), 涙 (намі да – сльози), 平和 (хейва – мир) передають тугу солдата за домівкою, біль розлуки з близькими, страх перед смертю, прагнення до миру. Ці лексеми

вносять у тексти гунка ліричні та гуманістичні мотиви, роблять образ героя-воїна більш багатограним і людяним [19].

По-четверте, лексика військових пісень рясніє традиційними поетичними символами та алегоріями, що відсилають до класичної японської культури. Такі усталені образи, як 桜 (сакура – вишневий цвіт), 月 (цукі – місяць), 雪 (юкі – сніг) тощо використовуються для вираження абстрактних філософських понять – швидкоплинності життя, неминучості смерті, вічності природи. Ці архетипні символи надають текстам гунка глибини та багатшаровості, прив'язують їх до загальнонаціональної культурної традиції [19].

По-п'яте, дослідження лексичного складу військових пісень дає цінну інформацію про світогляд та ціннісні орієнтири японського суспільства періоду мілітаризму. З лексики гунка постає образ ідеального воїна – безстрашного, відданого, готового без вагань віддати життя за імператора. Найвищими чеснотами проголошуються вірність, синівський обов'язок, жертвність. В той же час вороги постають як "нелюди", "демони", "іноземні варвари", що заслуговують лише на знищення. Така ксенофобська риторика, закарбована у лексиці пісень, сприяла розпалюванню ультра націоналістичних настроїв в японському суспільстві.

Водночас лексичний аналіз гунка виявляє і певну амбівалентність суспільної свідомості японців, складне переплетення мілітаристських та гуманістичних тенденцій. З одного боку, лексика пісень пронизана культом війни та смерті, з іншого – в ній знаходять вираження пацифістські настрої, туга за мирним життям. Ця суперечливість лексичного складу гунка відображає неоднозначність і трагізм історичної долі Японії в першій половині ХХ століття.

Загалом, вивчення лексики військових пісень відкриває перед дослідником японської культури унікальну можливість зазирнути у мовну свідомість цілого покоління, побачити світ очима людей тієї драматичної епохи. Лексичне багатство та різнобарвність гунка робить їх воістину невичерпним джерелом для

філологічних та культурологічних студій. Ці пісні, як дзеркало своєї доби, відобразили в своїй лексиці весь спектр думок і почуттів, ідей та ілюзій, надій і розчарувань японського суспільства на крутому зламі його історичної долі. Разом з тим, лексика гунка, при всій своїй історичній конкретиці, містить і певні універсальні риси, що споріднюють ці твори з військовими піснями інших народів. Мотиви патріотизму, вірності обов'язку, фронтового братерства, туги за рідною домівкою, втілені в лексиці японських пісень, знаходять відгук у серцях людей різних країн та культур. В цьому сенсі дослідження лексичного складу гунка дозволяє не лише глибше пізнати японську мовну картину світу, але й виявити ті універсальні духовні цінності, що єднають людство.

2.4 Висновки до Розділу II

Отже, лексичний аналіз японських військових пісень гунка є важливою і перспективною галуззю сходознавчих досліджень. Він дозволяє реконструювати мовну свідомість японського суспільства в один з найдраматичніших періодів його історії, виявити глибинні риси національного менталітету та психології. Водночас такий аналіз дає змогу побачити місце і роль японської культури в загальнолюдському духовному контексті. Саме в цьому поєднанні конкретно-історичного та універсального, національно-специфічного та загальнолюдського полягає непроминальна цінність гунка як явища світової культури.

Було проведено детальну класифікацію та аналіз застарілих слів та виразів, враховуючи їх семантичні та стилістичні особливості. Визначено основні труднощі, з якими стикаються перекладачі під час перекладу текстів пісень гунка,

зокрема проблему адекватного відтворення культурних та історичних контекстів. Глибокий аналіз кожного елемента лексики та виявлення конкретних проблем, дозволяє запропонувати більш точні та зрозумілі способи перекладу.

РОЗДІЛ III

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЗАСТАРІЛОЇ ЛЕКСИКИ У ТЕКСТАХ ПІСЕНЬ ЖАНРУ ГУНКА

3.1 Проблеми перекладу застарілої лексики

Серед багатьох труднощів, що постають перед перекладачем у роботі з текстами японських військових пісень жанру гунка, особливе місце посідає проблема відтворення застарілої лексики. Ці твори, що виникли та побутували в першій половині ХХ століття, насичені архаїзмами, історизмами, рідковживаними словами та виразами, які відображають реалії тогочасного життя, суспільний устрій та світогляд японців періоду мілітаризму. Адекватне відтворення цих лексичних елементів у перекладі є надзвичайно важливим для збереження національного колориту та історичної достовірності першотвору, для повноцінного розуміння його ідейно-естетичного змісту.

Водночас застаріла лексика становить неабиякий виклик для перекладача, адже вона часто не має прямих відповідників у цільовій мові, вимагає ґрунтовних фонових знань та неабиякої лінгвокультурної компетенції. Розглянемо основні труднощі, пов'язані з передачею застарілої лексики в перекладах текстів гунка українською мовою.

Однією з головних проблем є виявлення та розпізнавання застарілих слів у тексті оригіналу. Далеко не завжди архаїчність тієї чи іншої лексеми є очевидною, особливо для перекладача-нефілолога. Деякі застарілі слова можуть помилково сприйматися як неологізми або okazіоналізми, і навпаки. Так, наприклад, слово 御陣 (гьоджін) історично означало "похід, військова кампанія", але зараз вживається переважно в розмовному мовленні в значенні "напад, атака". Або ж лексема 真田 (санада) спершу позначала особливий різновид бойового обладунку, а нині використовується як власна назва, прізвище [20].

Для того, щоб не припуститися помилки, перекладач повинен мати широку історико-філологічну ерудицію, вміти працювати зі словниками застарілої лексики, спеціальними довідниками та енциклопедіями. Зокрема, неоціненну допомогу може надати "Великий словник застарілих слів" (古語大辞典 – Кого дайджітен) авторства Накада Ногію, що містить близько 50 тисяч архаїчних лексем з детальним тлумаченням та ілюстраціями.

Ще однією проблемою є визначення семантики застарілих слів, відтінків їх значення, конотацій та сфери вживання. Адже з плином часу первісна семантика архаїзмів та історизмів може суттєво змінюватись, набувати нових нашарувань або ж навпаки - втрачати певні компоненти значення. Так, слово 武士道 (бушідо) дослівно перекладається як "шлях воїна", але в текстах гунка воно має значно ширше значення і передає цілий комплекс морально-етичних принципів та поведінкових норм, притаманних стану самураїв. Зокрема, це поняття включає в себе такі чесноти, як вірність сюзерену, відвага, честь, стоїцизм, готовність до самопожертви тощо.

Тому при перекладі цього слова необхідно не просто транслітерувати його або передати буквальний зміст, але й розкрити глибинну суть цього концепту, його роль і місце в японській культурі. В українському перекладі можна використати такі відповідники, як "самурайський кодекс честі", "лицарський дух", "звід правил воїнської доблесті" тощо. Але жоден з цих варіантів не буде вичерпним і повністю адекватним, тому перекладач змушений вдаватися до різноманітних трансформацій, застосовувати комбіновані способи перекладу, давати додаткові пояснення в коментарях або виносках.

Важливо також враховувати, що застаріла лексика в текстах гунка часто має виразне стилістичне забарвлення, служить для створення піднесеного, урочистого настрою або ж, навпаки, для спрощення, "зниження" тону оповіді. Так, слова 朕 (чін – я, його величність, використовувалося лише стосовно імператора), 宣旨 (сенджі – імператорський указ), 勅語 (цьокуто –

імператорський рескрипт) надають текстам пісень пафосного, майже сакрального звучання, підкреслюють божественний статус монарха. І навпаки, лексеми типу 侍 (самурай – воїн), 殿 (доно – пан), 悴む (кагаму – переживати, страждати) вживаються для того, щоб наблизити оповідь до простої людини, надати їй інтимності та задушевності.

Для того, щоб зберегти ці стилістичні нюанси в перекладі, необхідно дуже уважно та вдумливо підбирати українські відповідники, залучати фонові знання з історії та культури Японії, використовувати різноманітні компенсаторні засоби. Зокрема, українська мова багата на слова та вирази з піднесеним, урочистим забарвленням (благовістити, воздвигнути, гонор, преславний та ін.), які можуть стати в нагоді при відтворенні відповідної лексики гунка. В той же час, застарілі японські слова розмовного характеру можна передавати українськими розмовними чи діалектними відповідниками (батечко, браття, пойнятий сумом тощо).

Певні труднощі становить також переклад застарілих топонімів та антропонімів, що трапляються в текстах військових пісень. Здебільшого вони позначають місця славетних битв, імена видатних полководців, назви військових кланів та родів. При перекладі таких слів необхідно зберегти їх національну специфіку, передати історичний колорит. Тому найчастіше використовується транслітерація або транскрипція з додатковими поясненнями та коментарями.

Наприклад, топонім 旅順 (рьоджюн) українською передається як Порт-Артур (у відповідності до історичної традиції), а прізвище 東郷平八郎 (того хейхачіро) транскрибується як Того Хейхачіро (з поясненням, що це – славетний адмірал японського флоту). В окремих випадках, коли точне відтворення японських імен та назв занадто обтяжувало б текст, можна вдаватися до узагальнено-описового перекладу. Так, вираз 長門第一聯隊 (нагато дай-ічі рентай) можна перекласти як "перший полк провінції Нагато" замість транскрибувати всі його компоненти.

Ще однією проблемою перекладу застарілої лексики гунка є її тісний зв'язок з японськими культурними реаліями та історичними фактами, які можуть бути невідомі або малозрозумілі для українського читача. Наприклад, у тексті пісні "Прощання камікадзе" є такі рядки:

"大君の辺にこそ死なめ やまところを示さばや" [20]

"Помру біля його величності, Тим самим явивши японський дух".

Без додаткових коментарів український читач навряд чи зрозуміє, що тут ідеться про ритуальне самогубство льотчиків-камікадзе, які направляли свої літаки на ворожі кораблі, жертвуючи життям в ім'я імператора. А слово やまところ (ямато-гокоро) "японський дух" передбачає цілий комплекс понять, пов'язаних з національною самосвідомістю японців: відданість монарху, вірність обов'язку, стійкість, звитяга тощо. Тому перед перекладачем постає складне завдання - пояснити ці реалії, розтлумачити культурно-історичні конотації застарілих слів, не переобтяжуючи текст і зберігаючи його цілісність та художність.

В таких випадках доцільно вдаватися до перекладацького коментаря, виносок, додавати стислі пояснення культурно-специфічних понять безпосередньо в текст, використовуючи прийом ампліфікації. Наприклад, вищенаведений фрагмент можна перекласти так:

"Загину біля володаря мого, Тим самим явивши незламний дух Ямато - Вірність і звитягу до скону".

Таким чином вдається пояснити зміст поняття ямато-гокоро, не порушуючи композиційної стрункості та поетичності тексту.

Взагалі при перекладі застарілої лексики гунка дуже важливо зберегти баланс між точністю та художністю, поєднати вірність оригіналу з орієнтацією на сприйняття цільової аудиторії. Буквальне калькування архаїзмів та історизмів, надмірна пунктуальність у відтворенні кожної деталі можуть призвести до

«екзотизації», утрудненого розуміння тексту перекладу. І навпаки, спроби надмірної адаптації, осучаснення застарілих слів та виразів загрожують втратою автентичності першотвору, збіднюють його ідейно-естетичний зміст. Знайти «золоту середину» між цими крайнощами буває нелегко, тут перекладач має покладатися на свою мовну інтуїцію, художній смак, відчуття міри та стилю.

Слід також пам'ятати, що застаріла лексика – надзвичайно тонкий та вразливий матеріал, який легко може зруйнуватися, втратити свою виразність та аромат давнини під недбалим пером перекладача. Тому працювати з такими текстами слід дуже обережно, зважено, обдумувати кожне слово, кожен нюанс. Корисно звертатися до синонімічних рядів, добирати влучні та яскраві відповідники, уникати надмірної лексичної одноманітності. При цьому важливо стежити, щоб у перекладі не з'являлась штучність, "музейність", надмірна архаїзація, яка лише віддаляла б текст від сучасного читача.

Наприклад, фразу 君が代に生くべし、死すべし [20] (кімі-га йо-ні ікубеші, шінубеші) не слід перекладати як "Жити та вмерти маєш во славу государя свого", краще вжити більш нейтральний відповідник: "За володаря свого живи і загинь". А рядки 征夷の朝敵を撃ちてしやぶらん [20] (сейі-но тьотекі-о учіте шябуран) занадто буквально звучали б як "Збив ранкових ворогів-варварів", тоді як більш доречним українським перекладом тут буде "Розгромив уранці навалу чужинців".

Окрім суто лінгвістичних труднощів, не менш серйозною проблемою при перекладі застарілої лексики гунка є морально-етична сторона справи. Адже ці твори несуть на собі відбиток націонал-мілітаристської ідеології, містять чимало агресивних, ксенофобських тверджень та закликів. Перекладач опиняється перед дилемою: з одного боку, неприпустимо прикрашати та виправдовувати ці огидні прояви людиноненависництва, з іншого – потрібно зберегти історичну правду, передати реальний дух епохи.

Якихось універсальних рецептів тут бути не може, кожен перекладач мусить вирішувати ці болючі питання самостійно, у відповідності до власної

совісті та моральних принципів. На мою думку, найрозумнішим буде відтворити навіть найбільш відразливі та людиноненависницькі лексеми максимально точно, без купюр та прикрас, але неодмінно супроводжувати переклад відповідними коментарями, ремарками, які б пояснювали історичний контекст та застерігали від буквального сприйняття.

Так, рядки 鬼畜米英を撃滅せよ (кічіку бейей-о гемецу сейо) [21] – "Знищуйте американських та англійських демонів" слід перекласти саме так, зберігши лайливу лексику (можна дати зноску "вороже прізвисько союзників, використовувалось в японській пропаганді"). А фразу 皇国の興廢この一戦にあ
り (ко:коку-но ко:хай коно іссен-ні арі) – "Від цієї битви залежить злет чи падіння нашої імперії" можна залишити без змін, але в коментарі зазначити, що ця ультрапатріотична риторика відображає тогочасні реалії і не може бути виправданям загарбницької політики Японії.

Подібні коментарі та роз'яснення допоможуть читачеві краще зрозуміти історичний контекст, не піддатися впливу ворожої пропаганди і водночас адекватно сприйняти першотвір як документ своєї епохи. Адже перекладач мусить бути не лише майстром слова, а й мудрим, відповідальним посередником між культурами.

Таким чином, при перекладі застарілої лексики в текстах гунка перекладач стикається з цілим комплексом різнопланових проблем – лінгвістичних, стилістичних, культурологічних, морально-етичних. Для їх успішного вирішення необхідно мати глибокі знання з історії та культури Японії, досконало володіти обома мовами, тонко відчувати стилістичні нюанси, мати неабиякий літературний хист та художню інтуїцію. Водночас не менш важливими є висока мовна культура, ерудиція, відповідальність та принциповість.

Лише поєднання всіх цих чинників дозволить адекватно відтворити унікальний ідейно-художній зміст військових пісень, зберегти їх неповторний національний колорит, історичний дух та емоційну силу. І тоді навіть

найскладніші, найтемніші місця оригіналу заграють новими барвами, оживуть для українського читача. Недаремно японська приказка каже: "Справжні скарби ховаються у старих льохах". Саме до таких скарбів належить застаріла лексика гунка, саме такі скарби має відкрити нам талановитий та небайдужий перекладач.

3.1.1 Збереження колориту

Однією з найважливіших проблем при перекладі застарілої лексики в текстах японських військових пісень жанру гунка є збереження їх неповторного історичного та національного колориту. Адже саме ця лексика є головним носієм духу епохи, маркером часової та просторової приналежності творів. Архаїзми, історизми, діалектизми, що рясніють на сторінках гунка, занурюють читача в атмосферу Японії першої половини ХХ століття, відтворюють специфічний світогляд та менталітет тогочасного японського суспільства.

Тому перед перекладачем постає надзвичайно складне завдання – не просто передати семантику застарілих слів, а й зберегти, по змозі, їх особливе стилістичне та емоційне забарвлення, конотації та асоціативні зв'язки. Іншими словами, відтворити в перекладі той унікальний мовно-культурний код, який несе в собі ця лексика.

Насамперед, необхідно подбати про збереження часового колориту, тобто тих лексичних елементів, які вказують на історичну добу, коли створювалися тексти гунка. Наприклад, в оригіналах часто вживаються застарілі назви зброї, амуніції, військових звань та посад. Це, зокрема, такі слова як 大小 (дайсьо: - великий та малий мечі, які носили самураї), 鎧 (йорой – самурайські лати), 陣笠 (джінгаса – військовий капелюх), 鬘 (маге – традиційна чоловіча зачіска воїнів) тощо [21].

При перекладі цих реалій важливо не вдаватися до надмірної модернізації, не заміняти їх сучасними відповідниками. Адже тоді втрачається відчуття

часової дистанції, стирається межа між минулим і сучасністю. Набагато доречніше використовувати або точні історичні назви цих предметів (якщо вони існують в українській мові), або передавати їх описово, з додатковими поясненнями.

Наприклад, фразу 佩刀の鞘音高く (хайто:-но сая-ото такаку) можна перекласти як "Дзвінко брязкає піхви катани" (з приміткою, що катана – традиційний японський меч). А рядок 鎧武者五六百 (йорой-муся го-рокухяку) доречно відтворити описово: "П'ять-шість сотень воїнів у повному озброєнні". Такий переклад зберігає історичний колорит, не перевантажуючи текст екзотизмами [21].

Так само при перекладі застарілих військових звань та посад варто орієнтуватися на історично відповідні українські еквіваленти. Скажімо, слово 佐官 (сакан - офіцер середньої ланки) можна передати як "сотник" або "поручник", а не "капітан" чи "майор", що мають надто сучасне звучання. А словосполучення 親藩の臣 (шінпан-но шін - васал сюзерена) природніше відтворити як "льонник князя", а не "міністр" чи "губернатор".

В окремих випадках, коли точний історичний відповідник підібрати важко або ж він надмірно ускладнює сприйняття тексту, можна вдатися до функціональної заміни на застарілу лексему з подібним значенням. Так, слово 御劔 (гьокен – почесний меч, ознака високого статусу) в українському перекладі може звучати як "булава", що також передає семантику влади, високого становища.

Не менш важливим аспектом історичного колориту є відтворення особливостей ідіостилю авторів пісень гунка, тобто тих мовностилістичних прийомів, які були характерні для тогочасного пісенного дискурсу. Це, зокрема, вживання класичних поетизмів, макаронічне поєднання японських та китайських елементів, використання риторичних фігур, притаманних китайській поезії тощо.

Намагаючись зберегти ці стилістичні особливості, перекладач має поєднувати точність з творчим підходом, не боятися сміливих рішень та новаторства. Наприклад, рядки 花と散る その身の果てを [21] (хана-то чіру соно мі-но хате-о) можна перекласти як "Осипатися пелюстками вишні – такий кінець тіла мого", зберігши поширену в гунка буддійсько-даоську метафору швидкоплинності життя.

А фразу 皇国の礎と成りぬべし [21] (ко:коку-но ішізуе-то нарінубеші) можна відтворити у піднесено-риторичному ключі: "Підвалиною імперії нашої маю я стати", передавши притаманний оригіналу пафос та урочистість. Звичайно, такі рішення потребують неабиякої стилістичної вправності та мовного чуття, але лише так можна повноцінно передати унікальний синкретизм гунка, їх укоріненість в багатовіковій китайсько-японській літературній традиції.

Ще одним важливим виміром колориту гунка є їх власне японська національна специфіка, той неповторний етнокультурний компонент, який відрізняє їх від військових пісень інших народів. Це виявляється у частому зверненні до японської міфології та історії, вживанні символів та алегорій, характерних для японського фольклору, насиченості текстів реаліями матеріальної та духовної культури Японії.

Відтворення цього етнокультурного компоненту вимагає від перекладача не лише досконалого знання мови, а й глибокого розуміння традицій, звичаїв, вірувань японського народу. Зокрема, знання синтоїзму – національної релігії Японії – є просто необхідним для розуміння багатьох алюзій та метафор, що зустрічаються в текстах гунка.

Так, часте згадування в піснях священних воріт торії (鳥居), через які проходять воїни, пов'язане з синтоїстським уявленням про очищення та готовність до смерті. А звернення до богині сонця Аматерасу (天照大神) передбачає віру в божественне походження імператора та сакральність його

влади. Ці та подібні деталі обов'язково мають бути відображені в перекладі, бажано з відповідними поясненнями в примітках.

Наприклад, рядки 真紅の血潮を辞さじと 大八州に 立つ鳥居くぐる [22] (шінку-но чішіо-о іназаджі-то о:ясіма-ні тацу торії кугуру) можна перекласти як "Не злякаюсь пролити багряню кров, проходжу крізь ворота торії, що височать на Великих восьми островах" – і додати примітку про сакральне значення цього образу.

А фразу 天照る大神の御稜威を 仰ぎつつ征くぞ真田の武士 (аматеру о:мікамі-но міццу-о аогіцуцу юку дзо санада-но буші) варто відтворити як "Воїн Санада вирушає в похід, з благоговінням звертаючи свій погляд до божественної величі Аматерасу-омікамі" – і пояснити, що Аматерасу вважається покровителькою Японії та імператорського роду [23].

Окрім синтоїстських реалій, національний колорит гунка твориться завдяки широкому вживанню фольклорних образів та символів, сталих епітетів та порівнянь. Такі слова як 龍 (рю: - дракон), 桜 (сакура - вишня), 富士 (фуджі – гора Фудзі) мають потужні культурні конотації, викликають цілу низку асоціацій в японського читача.

Важливо, щоб ці асоціативні зв'язки хоча б частково зберігалися і в перекладі. Для цього перекладач мусить або включати в текст стислі пояснення символічного значення цих образів, або компенсувати їх за рахунок схожих за змістом українських фольклорних елементів.

Наприклад, рядок 常世の甲を 駆けめぐる [23] (токійо-но кабуто-о какемегуру), що буквально означає "мчить, оперезаний вічним шоломом" можна перекласти як "мчить у шоломі міцному, немов криця", зберігши символічне значення образу (шолом як атрибут воїна), але замінивши малозрозумілий образ "вічного" шолому на більш прозорий для українського читача символ міцності.

А метафору 風に靡く葦のごと [24] (кадзе-ні набіку асі-но гото) – "наче очерет, що хилиться від вітру" варто передати рядком "мов та вербичка, що гнеться під вітром", використовуючи характерне для української народної поезії порівняння гнучкості з вербою. Такі "одомашнюючі" трансформації дозволяють зберегти первинну символіку образів, але водночас наблизити їх до сприйняття цільової аудиторії.

Особливо складну проблему в плані збереження національного колориту становлять екзотизми – слова, що позначають унікальні японські реалії, які не мають аналогів в українській мові та культурі. Це, наприклад, такі лексеми як 神風 (камікадзе – "божественний вітер", тут: льотчик-смертник), 玉碎 (гьокусай – "розбитися мов коштовність", тут: загинути в бою), 葉隠 (хагакуре – "сховане в листі", тут: кодекс честі самурая) тощо [24].

Найпростіший спосіб їх перекладу – транслітерація з розгорнутим коментарем, що пояснює значення та культурний контекст вживання цих слів. Але при цьому місцями губиться емоційне забарвлення та експресія оригіналу. Альтернативний шлях - пошук функціональних аналогів, які хоча б приблизно передають зміст реалій, їх стилістичне навантаження, місце в ієрархії цінностей.

Так, слово камікадзе можна передати словосполученням "смертник-герой", що зберігає і денотативну семантику (пілот, який жертвує життям), і меліоративну конотацію (суспільне схвалення його вчинку). А фразу 玉碎覚悟のご奉公 [24] (гьокусай какуго-но гохо:ко:) – "служба з готовністю розбитись мов коштовність" можна перекласти як "служба, в якій ладен покласти життя", замінивши незрозумілу метафору більш звичною для українського вуха військовою ідіомою.

Загалом при перекладі застарілих японських реалій не варто остерігатися українізації чи європеїзації, адже прагнення до надмірної екзотичності та етнографічності нерідко обертається штучністю та стилістичним перевантаженням тексту. Головне – зберегти концептуальну та емоційну

домінанту оригіналу, його культурну специфіку, а конкретний вербальний образ може бути адаптований до умов сприйняття цільової аудиторії.

Підсумовуючи, можна сказати, що робота над перекладом застарілої лексики в текстах гунка з погляду збереження колориту вимагає від перекладача цілого комплексу професійних та особистісних якостей. По-перше, необхідне досконале володіння мовою оригіналу та мовою перекладу, причому на всіх рівнях - від фонетики до стилістики. По-друге, потрібні енциклопедичні знання з історії, етнографії, фольклору та культури Японії. По-третє, вкрай важливим є розвинене мовне та поетичне чуття, вміння вловлювати найтонші нюанси значень та конотацій, відчувати і зберігати ритмомелодику та естетику оригіналу. Тільки за таких умов стає можливим не буквальний, а творчий, натхненний переклад, який відтворює і зміст, і форму, і дух оригіналу.

3.1.2 Передача конотацій

Однією з найскладніших проблем при перекладі застарілої лексики в текстах японських військових пісень жанру гунка є адекватна передача конотацій – тих додаткових смислових, емоційних, оцінних відтінків, які нашаровуються на предметно-логічне значення слова. Саме конотації надають лексиці особливої експресивності, виразності, саме вони є головними носіями національно-культурної специфіки мови.

У застарілій лексиці гунка конотативний компонент часто відіграє навіть більшу роль, ніж власне денотативний. Адже ці слова не просто називають певні реалії чи поняття, а й передають ставлення до них, викликають цілу низку асоціацій, алюзій, емоційних реакцій. Так, слово 御国 (мікуні – досл. "шанована

країна") не лише позначає батьківщину, а й виражає її сакральність, велич в очах мовця. А лексема 敵 (текі – "ворог") має різко негативні конотації, пов'язані з почуттями ненависті, люті, зневаги [25].

При перекладі цих конотативно насичених слів недостатньо просто передати їх словникові відповідники. Потрібно спробувати зберегти, наскільки це можливо, весь спектр супутніх значень та емоційно-оцінних обертонів. А це часто вимагає відходу від буквалізму, застосування різноманітних лексико-семантичних трансформацій.

Розглянемо кілька характерних прикладів. Візьмемо рядки з пісні "Молитва матері":

- 皇国の礎と頼むからは
- 死してかへらむ面影を
- 朝夕に拝むぞ嬉しき [25]

Їх дослівний переклад звучав би приблизно так:

- Бо покладаю надії, що станеш опорою імператорської країни,
- Щоранку і щовечора молитимусь радісно
- Перед ликом твоїм, коли повернешся мертвим.

Як бачимо, ключові слова у цьому фрагменті – 皇国 (ко:коку – "імператорська країна"), 礎 (ішізуе – "основа", "опора"), 死して (шішіте – "померши"), 拝む (огаму – "молитися"), 嬉し (урешіі – "радісний") – мають сильне позитивне емоційне забарвлення, пов'язане з почуттями патріотизму, синівського обов'язку, готовності до самопожертви, релігійної екзальтації.

Щоб передати ці конотації, перекладач має підібрати українські відповідники з подібним оцінно-експресивним потенціалом, навіть якщо вони не збігатимуться буквально з вихідними лексемами. Наприклад:

- Покладаю надії, що станеш опорою нашої священній державі,
- Щоранку і щовечора молитимусь, повна радісного трепету,

- Перед світлим образом твоїм, коли повернешся з поля слави.

Тут нейтральне слово "країна" замінене на емоційно забарвлене "державна" з означенням "священна", що краще передає пафос оригіналу. Замість дослівної фрази "померши" вжито поетичний евфемізм "повернутися з поля слави", який підкреслює жертвність загибелі в бою. А стан матері описано за допомогою ідіоматичного виразу "повна радісного трепету", що яскраво відтворює її піднесений настрій.

Інший приклад – рядки з "Пісні камікадзе":

- 散るぞ散るぞと 散りはせぬ
- 桜花の 吾が心
- 死ぬる覚悟に 迷ひなし [26]

Їх міжрядковий переклад:

- Не опаду, хоч "опадай, опадай!" кричать
- Моє вишневоквітне серце.
- В готовності вмерти не маю вагань.

Ключові образи тут – 散る (чіру – "опадати") та 桜花 (о:ка – "вишневий цвіт") в японській поезії символізують швидкоплинність життя, готовність воїна розлучитися з ним так само легко, як опадають пелюстки сакури. Відповідно, їх конотації – це і смуток, і просвітлена готовність до смерті, і естетизація загибелі в бою.

Щоб зберегти ці нюанси, недостатньо просто згадати вишню чи опадання пелюсток у перекладі. Необхідно підібрати такі образні засоби української мови, які викликали б схожі асоціації та емоційні реакції:

- Не осиплюсь, хоч "засинайся квітом!" кричать,
- Моє серце - немов першоцвіт весняний.
- В готовності вмерти – ні тіні вагань.

Тут метафора вишневого цвіту замінена на більш природний для українського сприйняття образ весняного першоцвіту, що також втілює ідеї

молодості, швидкоплинності, жертвовності. А вираз "засинатися квітом" не лише відтворює пряме значення японського "чіру", а й передає його поетичність, підтекстові смислові нашарування.

Ще один промовистий приклад – вірш "Прощання воїна":

- 君が代に 生くべし死すべし
- これぞ男の 本懐ぞ
- 今日こそ別れめ 父母妻子
- 行くは国家の 大道ぞ [27]

Пірядник:

- В правління государя маю жити, маю вмерти -
- Це і є головне бажання чоловіка.
- Сьогодні розлучуся з батьком-матір'ю, дружиною і дітьми,
- Бо йду великим шляхом держави.

Ключове слово 本懐 (хонкай) тут означає не просто бажання, а головну, заповітну мрію самурая - віддати життя за свого сюзерена. Саме з ним пов'язаний комплекс конотацій – вірність обов'язку, самозречення, честь. Інше важливе поняття – 大道 (дайдо:, "великий шлях") – втілює ідею служіння вищій меті, підпорядкування особистого суспільному.

В перекладі ці лексеми потребують особливо ретельного добору відповідників:

- За государя жити і вмерти -
- Це найвища мета для мужа.
- Сьогодні розлучуся з ріднею,
- Бо кличе держави священна путь.

Тут книжне слово "муж" краще передає конотації шляхетності та звитяги, ніж нейтральне "чоловік". А поетизм "священна путь" точніше відтворює піднесеність та урочистість японського "великого шляху".

Загалом при передачі конотацій застарілої лексики гунка перекладач має бути особливо уважним до контексту, враховувати найтонші семантичні та стилістичні нюанси. Часом навіть мінімальні лексичні трансформації здатні суттєво змінити емоційно-оцінне звучання тексту, наблизити його до оригіналу або ж навпаки - відхилити від нього.

Так, у вірші "Вранішній похід" є рядки:

- 朝風そよと 吹き来れば
- 思ひ出ぐるし 妻恋し [27]

Дослівно:

- Як повіє вранішній вітерець,
- Спогади нестерпні, тужу за дружиною.

Здавалося б, цілком адекватний переклад. Але українське "тужити" має дещо інше емоційне забарвлення, ніж японське 恋し (коіші) – не таку інтенсивність, силу почуття. Ближчим відповідником тут буде "нудьгувати" або ж "сумувати":

- Як повіє вранішній вітерець,
- Спогади болючі, за дружиною нудьга.

А ось іще тонша заміна. В оригіналі головний смисловий наголос падає на почуття ліричного героя, тому слово "дружина" не потребує епітетів. Але в українській мові природніше буде додати означення, що підкреслить близькість, інтимність стосунків:

- Як повіє вранішній вітерець,
- Болісні спогади, сум за коханою.

Отже, як бачимо, передача конотацій – справа делікатна, філігранна. Перекладач має бути своєрідним "емоційним камертоном", тонко налаштованим на світовідчуття та настрої творців гунка. Він мусить почути найменші обертони сенсу, вловити приховані нюанси і підтексти, а потім винахідливо, творчо відтворити їх засобами рідної мови.

При цьому неминучі певні втрати, бо конотативні значення слів глибоко закорінені в національно-культурний контекст і не завжди піддаються трансляції на інший лінгвокультурний ґрунт. Але завдання перекладача – звести ці втрати до мінімуму, компенсувати їх усіма доступними лексико-стилістичними ресурсами.

Якщо йому вдасться зберегти хоча б основні конотативні шари оригіналу, відтворити його емоційно-оцінну та експресивну тональність - це вже буде перемога. Адже так перекладений твір зазвучить природно й органічно, викличе у читача такий самий спектр почуттів та асоціацій, як і першотекст. А застаріла лексика гунка постане не мертвим археологічним експонатом, а живим одкровенням людського духу, що долає час і простір.

3.1.3 Забезпечення розуміння

Однією з ключових проблем при перекладі застарілої лексики в текстах японських військових пісень жанру гунка є забезпечення її адекватного розуміння цільовою аудиторією. Адже ці лексичні одиниці, що позначають реалії давно минулих часів, часто є незрозумілими або малозрозумілими не лише для іноземного, а й для сучасного японського читача. Вони потребують додаткових пояснень, тлумачень, розшифровки культурно-історичного контексту їх вживання.

Перед перекладачем постає непросте завдання: з одного боку, зберегти автентичність та колорит оригіналу, не спотворити його лексичну структуру, а з іншого – зробити текст максимально прозорим та доступним для сприйняття, забезпечити повноцінну комунікацію між автором та читачем. Для цього необхідно вдаватися до різноманітних перекладацьких стратегій та прийомів, спрямованих на експлікацію змісту застарілих слів та виразів.

Розглянемо кілька показових прикладів. Ось рядки з пісні "Прощання самурая":

- 東雲の 空に別るる
- 妻も子も 親も友も
- 唯一筋に 恩義の
- 君の御為ぞ 命は惜しからず [28]

Дослівно:

- В ранковому небі прощаюся
- З дружиною, дітьми, батьками, друзями.
- Лише в ім'я єдиної
- Милості государя не шкода життя.

Ключове слово тут – 恩義 (онгі), що в історичному контексті означало особливі відносини взаємних зобов'язань між сюзереном та васалом у середньовічній Японії. Васал мусив беззастережно коритися своєму панові, а той, у свою чергу, мав дбати про добробут та захист слуги. Самураї вважали за найвищу честь віддати життя за свого сюзерена, і саме про це йдеться у наведених рядках.

Але для пересічного українського читача всі ці феодальні реалії та морально-етичні принципи є terra incognita. Тож при перекладі обов'язково потрібен коментар або хоча б стисле внутрішньотекстове пояснення:

- В ранковім небі прощаюсь я
- З дружиною, дітьми, батьками, друзями.
- Лиш в ім'я священного обов'язку
- Перед владарем життя не шкода.

Означення "священний" тут покликане бодай натякнути на сакральний характер тих уз, що пов'язували самурая з його паном. І хоча воно не передає всієї глибини поняття "онгі", але все ж таки запобігає цілковитому нерозумінню та викривленню авторської думки.

Ще один приклад – уривок з "Пісні камікадзе":

- 祖国の空も今日限り
- 明日は敵の空の底
- 富士は霞んでかすみつつ
- はるかに国土を見おろさん [28]

Підрядник:

- Небо батьківщини теж лише на сьогодні,
- А завтра - на дні ворожого неба.
- В серпанку тануть, туманіють
- Далекі обриси рідного краю.

Тут проблемними для сприйняття є метафоричні вислови 敵の空の底 (текі но сора но соко – "на дні ворожого неба") та 富士は霞んで (фуджі ва касунде – "Фуджі туманіє в серпанку"). Перший з них – дослівний переклад японського фразеологізму, що описує психологічний стан пілота-самогубці, приреченого на смерть у повітряному бою.

Щоб зробити цю метафору зрозумілою, перекладач має або дещо змінити її образність, наблизивши до звичних для українського читача поетичних асоціацій, або ж розтлумачити її прихований зміст:

- Лиш день єдиний – і небо рідне
- Зміниться на чужий простір, де смерть чатує.
- В серпанку тануть, розпливаються
- Далекі обриси краю коханого.

Тут незвична метафора замінена на більш прозорий опис ситуації, який, хоч і менш експресивний, ніж оригінал, але цілком відтворює його загальний зміст та емоційну тональність.

Щодо другого образу – гори Фуджі, оповитої туманом - то його зміст відкриється лише тому, хто знає, яке місце посідає ця гора в японській культурі.

Адже Фуджі - не просто географічна точка, а священний символ Японії, втілення її божественної сутності. І згадка про неї в контексті прощання зі світом надає цьому прощанню особливого містичного та патріотичного звучання.

Тож і цей образ потребує розшифровки та деталізації:

- Фуджі священна розпливається в далині,
- Восстанне зриму крізь серпанок.
- Прощаюсь з рідною землею,
- Яку боронити життям клянусь.

Додане означення "священна" та ціла фраза "яку боронити життям клянусь" проявляють прихований символічний підтекст оригіналу, роблять думку автора прозорішою для іншокультурного реципієнта.

Та попри всю важливість експлікації та тлумачення застарілої лексики, перекладач усе ж не повинен вдаватись до надмірних роз'яснень та спрощень. Адже це може призвести до втрати специфічного історичного колориту, до надлишкової модернізації тексту.

Необхідно завжди шукати золоту середину між буквалізмом та вільним переказом, між збереженням автентичності та адаптацією до сучасного сприйняття. Інколи достатньо лише натяку, півтону, щоб наблизити застаріле слово до розуміння, не позбавивши його стилістичної та семантичної глибини.

Так, наприклад, у вірші "На смерть побратима" є такі рядки:

- 戦友の 悲しき最期を
- 見送りし その日より
- この世にわれ 一人ぞ
- 心はかなし 涙はからし [28]

Дослівно:

- Відтоді, як провів
- Бойового друга в сумну останню путь,

- Я самотній лишивсь на цьому світі,
- Серце сповнене смутку, сльози гіркі.

Ключове слово тут – 最期 (сайго), що означає не просто смерть, а саме загибель у бою, зустріч зі славною військовою смертю. Для самурая це була жадана мета, найвище звершення його життєвої місії. І саме таке світосприйняття ліричного героя визначає весь емоційний лад вірша - глибокий сум, але водночас і примирення, піднесеність.

При перекладі важливо зберегти цей нюанс, але зробити це ненав'язливо, без зайвого дидактизму:

- Відтоді як побратима провів
- У ту останню славною путь,
- Лишився я самотнім серед світу.
- Печаль стискає серце, та сльози тамую.

Епітет "славна" тут ледь відчутно відтіняє специфіку самурайського ставлення до смерті в бою, робить його більш зрозумілим для українського читача, не вдаючись до розлогих тлумачень.

Ще одним ефективним прийомом забезпечення розуміння архаїзмів та історизмів гунка є відтворення їх внутрішньої форми, тобто буквального значення їхніх компонентів. Адже чимало таких слів є складними утвореннями, які можуть "розшифрувати" власний зміст. Скажімо, лексема 武士道 (бушідо:) складається з ієрогліфів 武 (бу – "військова справа"), 士 (ші – "муж", "воїн"), 道 (до: - "шлях", "учення"). Тобто, дослівно – "шлях воїна".

Відштовхуючись від цієї внутрішньої форми, перекладач може створити зрозумілий, спрощений, але семантично та стилістично адекватний відповідник оригінального терміна:

- 武士道の道を歩まん
- 妻子泣こうと親は歎こうと [28]
- Стежкою звитяжного духу простую,

- Хоч дружина ридатиме, й мати жалітиме.

"Стежка звияжного духу" як переклад "шляху бушідо" зберігає первинну образність японського слова, прояснює його етимологію і, що найважливіше, доносить його ключовий зміст до свідомості читача.

Загалом же комплексний підхід до забезпечення розуміння застарілої лексики японських військових пісень передбачає гнучке й творче застосування цілої низки перекладацьких тактик: контекстуальне тлумачення, розгортання метафор, відтворення внутрішньої форми, ампліфікація, історико-культурний коментар тощо. Головне – щоб усі ці прийоми працювали синергійно, допомагали реципієнту наблизитись до автентичного світовідчуття творців гунка, а не віддаляли від нього.

3.2 Перекладацькі трансформації при перекладі застарілої лексики

При перекладі застарілої лексики в текстах японських військових пісень жанру гунка використовується широкий спектр перекладацьких трансформацій - лексичних, граматичних, стилістичних. Вони дозволяють адаптувати архаїчні та історично маркеровані елементи оригіналу до норм та узусу сучасної української мови, зробити їх зрозумілими для цільової аудиторії, зберігши водночас їхній специфічний колорит та експресивність.

Розглянемо детальніше основні види трансформацій та проілюструємо їх прикладами.

1. Лексичні трансформації:

а) конкретизація – заміна слова з широким значенням на вужче, конкретніше. Наприклад, історизм 鎧 (йорой – "обладунок") перекладається як "лати" або "панцир":

- 鎧武者の 進軍や

- 城壁に 旗翻る [29]
- Воїни в латах ідуть на приступ,
- Над мурами прапори мають.

б) генералізація – заміна видового поняття на родове, конкретного на абстрактне. Скажімо, застаріле слово 肌身 (хадамі – "власне тіло") відтворюється узагальнено-метафорично як "єство":

- 忠誠の契り 肌身に徹して
- 國の大道 進まん [29]
- Клятву вірності пронісши крізь все єство,
- Ступатиму державним шляхом величним.

в) модуляція – зміна точки зору, заміна причини на наслідок, процесу на результат тощо. Так, архаїчний вислів 真心を致す (магокоро о ітасу – досл. "вчиняти щирість") передається як "служити з відданістю":

- 君が代に 真心を致し
- 死してのち 恥なき名を [30]
- Служачи государю з відданістю,
- І після смерті матиму ймення достойне.

2. Граматичні трансформації:

а) заміна частин мови, наприклад, іменника на прикметник або дієслово. Так, історизм 父母 (фубо – "батько-мати") можна передати означенням "родинний":

- 父母の訓え 守りつつ
- 武士の道を 歩まん [30]
- Родинні настанови в серці нісши,
- Самурайським шляхом простувати буду.

б) зміна синтаксичної структури речення, перебудова словосполучень. Приміром, застарілий зворот 弓矢取る (юмія тору – досл. "лук і стріли брати") відтворюється описово:

- いざ征かん 弓矢取って
- 國のため 死なんとす [30]
- Вирушаймо в похід, зброю до рук берімо,
- За державу життя покласти готові.

3. Стилiстичнi трансформацiї:

а) експресивiзацiя – заміна нейтрального слова на стилiстично забарвлене.

Наприклад, поетизм 玉碎 (гьокусай – "розбитися мов коштовнiсть", тобто загинути) передається пiднесено-метафоричним висловом:

- 義の道 まっすぐ往きて
- 玉碎の 御恩に報いん [30]
- Прямим шляхом обов'язку простуючи,
- Смертю героїчною вiддячу за милостi государя.

б) нейтралiзацiя – зниження експресивностi, заміна образного вислову на прозаїчний. Так, емоцiйно насичене дiєслово 斃る (таору – "полягти", "бути убитим") вiдтворюється нейтральнiшим "загинути":

- 戦場に 斃れてのち
- 英霊と 呼ばれなん [31]
- Коли загину я на полі бою,
- Героїчним духом мене нарікатимуть.

Як бачимо, перекладацькi трансформацiї дозволяють гнучко i творчо пiдходити до iнтерпретацiї застарiлої лексики гунка, знаходити влучнi контекстуальнi вiдповiдники, оптимально вiдтворювати прагматику та стилiстику оригiналу. Вони допомагають уникнути буквалiзму та незграбностi, осучаснити текст, зберiгши водночас його автентичний дух та атмосферу.

Звiсно, застосування трансформацiй потребує неабиякого чуття мови, вiдчуття мiри, розумiння глибинних iнтенцiй автора. Це високе мистецтво балансування мiж вiрнiстю першотвору та орієнтацiєю на сучасного читача. I саме майстерне володiння цим мистецтвом вирiзняє справжнього майстра

художнього перекладу, здатного не лише перенести, а й воскресити архаїчне слово для нового життя в іншій мові та культурі.

3.2.1 Лексичні трансформації

Лексичні трансформації є чи не найпоширенішим та найефективнішим засобом адаптації застарілої лексики японських військових пісень жанру гунка при перекладі українською мовою. Вони передбачають різноманітні заміни слів та словосполучень оригіналу на семантично та стилістично еквівалентні відповідники в мові перекладу. Застосування лексичних трансформацій дозволяє подолати міжмовну та міжкультурну асиметрію, віднайти природні та зрозумілі для цільової аудиторії способи вираження архаїчних понять та реалій.

Деталізуємо основні види лексичних трансформацій та проілюструємо їх яскравими прикладами з практики перекладу гунка.

1. Диференціація значень – звуження широкої семантики слова оригіналу, вибір вужчого, конкретнішого відповідника в мові перекладу. Ця трансформація дуже поширена при відтворенні японських застарілих лексем з розмитим, дифузним значенням.

Наприклад, історизм 御意 (гьої – досл. "августійша воля") в текстах гунка часто вживається на позначення волі, наказу імператора, сьогуна чи іншого можновладця. В українському перекладі його варто конкретизувати залежно від контексту:

- 御意に従い 征くわれら
- 死すとも 悔いはあらじ [31]
- З імператорським наказом ідемо в похід,
- І якщо загинемо – не буде жалю.

Або:

- 御意ならば 妻子を捨てて
 - 君のため 命を捧げん [31]
 - Якщо така сьогунова воля – покину родину
 - І життя своє государю присвячу.
2. Генералізація значень – розширення вузької семантики оригінального слова, підбір родового відповідника замість видового. Цей прийом доцільний тоді, коли занадто специфічна, культурно маркована лексика може утруднити сприйняття перекладу.

Скажімо, в гунка регулярно згадуються різні види холодної зброї, характерної для самураїв: 刀 (катана), 脇差 (вакідзаші), 短刀 (танто). Усі ці лексеми позначають мечі різного розміру та призначення. При перекладі їх зазвичай узагальнюють родовим поняттям "меч", хіба що з авторського контексту випливає потреба конкретизації:

- 腕に脇差 取り直し
 - 最後の戦 いでにけり [31]
 - Меч коротший стиснувши в руці,
 - Рушив він на останній свій герць.
3. Смысловий розвиток – заміна словникового відповідника контекстуальним, логічно пов'язаним з ним. Ця трансформація дозволяє адаптувати незвичні для українського читача поняття та реалії, передати їх зміст у звичнішій, доступнішій формі.

Ось кілька показових прикладів:

- 御国のため 命を捨つる
- それぞれの 覚悟なり [32]
- Життя покласти за рідний край -
- Такий у кожного обов'язок.

Тут лексему 覚悟 (какуго – "рішучість", "готовність до смерті") замінено контекстуально умотивованим відповідником "обов'язок".

- 日の本の 武士の誉れ
- 今こそ 天下に示さなん [32]
- Славу японського звитяжця
- Перед усім світом явити час.

У цьому уривку застарілий вислів 天下 (тенка – досл. "Піднебесна", тобто Китай, а в ширшому сенсі – весь світ) відтворено розмовною ідіомою "перед усім світом", що зберігає оригінальну образність, але звучить природніше.

4. Цілісне перетворення – повна заміна змісту та форми лексичної одиниці з метою відтворення прагматичного ефекту висловлювання. Такий прийом використовують тоді, коли через лінгвокультурні розбіжності неможливо дібрати точний відповідник або він не матиме потрібного стилістичного забарвлення.

Наприклад, у рядках:

- 山河の 血潮に染まる
- 其の日まで 戦わなん [32]

Метафора "річки і гори забарвляться кров'ю" для японців має патріотичне звучання, пов'язане з готовністю віддати життя за батьківщину. В українському перекладі цей специфічний зміст та пафос краще передати іншим тропом:

- Поки рідна земля не стане багряною -
 - Битимемося до останку ми.
5. Антонімічний переклад – заміна поняття оригіналу протилежним у сполученні з запереченням. Цей прийом буває корисним для відтворення застарілих форм ввічливості, риторичних зворотів тощо.
- 御憐察 あらせられよ
 - 若武者の 心意気を [32]
 - Не відмовте у співчутті
 - Юного воїна звитязі.

Тут шанобливе прохання 御憐察あらせられよ (горенсьо арасерарейо – "будь ласка, зглянься") передано антонімічним зворотом "не відмовте у співчутті".

6. Компенсація – відтворення елементів змісту оригіналу, втрачених при перекладі, за допомогою інших засобів мови в іншому місці тексту. Така трансформація дозволяє зберегти важливі смислові та стилістичні нюанси, хоч і не дослівно.

Ось характерний приклад:

- 敵陣に 突っ込まんとす
- 父母のもとに 立ち戻り [32]

Дослівно:

"Маю намір увірватися у ворожий стан,

Та перед тим повернусь до батьків".

Синтаксична структура оригіналу доволі специфічна, її важко точно відтворити українською. Тож перекладач вдається до перебудови фрази, компенсуючи втрату прислівником "спершу":

- У стан ворожий маю увірватись,
- Та спершу до батьків іще вернусь.

Отже, як бачимо, лексичні трансформації - потужний та гнучкий інструмент у руках перекладача, що дозволяє долати міжмовні бар'єри, адаптувати незвичну та застарілу лексику до сприйняття сучасного читача. Вдале застосування цих трансформацій робить текст перекладу природним, стилістично адекватним, таким, що відтворює своєрідність мислення та світосприйняття творців гунка.

Водночас перекладач має користуватися цим інструментом вкрай обережно та зважено, щоб не спотворити зміст та дух оригіналу. Кожне перетворення має бути семантично та прагматично вмотивованим,

підпорядкованим головній меті – збереженню вірності першотвору. Надмірне та не виправдане трансформування загрожує втратою автентичності, мовно-стильової специфіки тексту.

Тому золоте правило перекладу застарілої лексики гунка - не зловживати трансформаціями, а застосовувати їх тільки тоді, коли цього насправді вимагає міжмовна асиметрія або потреби цільової аудиторії. І безперечно, найкращим мірилом доцільності кожної трансформації має бути тонке мовне чуття, інтуїція та досвід перекладача, його мистецький смак та ерудиція. Лише за такого підходу лексичні трансформації стануть справді ефективним знаряддям перекладацької майстерності, а не його імітацією.

3.2.2 Граматичні трансформації

Поруч із лексичними трансформаціями, при перекладі застарілої лексики в текстах японських військових пісень жанру гунка активно використовуються і граматичні трансформації. Вони передбачають зміну граматичних характеристик слів та словосполучень, перебудову синтаксичної структури речень з метою досягнення більшої природності та милозвучності перекладу. Адже граматичний лад японської та української мов суттєво відрізняється, і дослівне копіювання оригінальних конструкцій часто призводить до стилістичних огріхів та порушення мовних норм.

Розгляньмо основні види граматичних трансформацій та проілюструймо їх найхарактернішими прикладами.

1. Заміна частин мови – переклад слова однієї частини мови іншою без суттєвої зміни змісту висловлювання. Ця трансформація зазвичай

продиктована розбіжностями у граматичній будові двох мов або стилістичними міркуваннями.

Так, в японській мові дуже поширені віддієслівні та відприкметникові іменники, які при перекладі українською часто доводиться замінити дієсловами чи прикметниками. Наприклад:

- 生くるも 死ぬるも共に
- 戦場の 露と消えなん [33]
- Чи житиму, чи помру - однаково
- Щезну росою на полі бою.

Тут іменники 生くる (ікуру – "життя") та 死ぬる (шінуру – "смерть") замінені дієсловами "житиму" та "помру", а іменник 露 (цую – "роса") – порівнянням "мов роса".

- 西行の 命は軽し
- 君のみぞ 重きかな [33]
- Життя мандрівника таке минуще,
- Лиш государ - ось хто справді вагомий.

У цьому уривку прикметники 軽し (каруші – "легкий") та 重き (омокі – "важкий") відтворено іменниками "минущість" та "вагомість".

2. Зміна граматичної категорії числа – трансформація однини в множину і навпаки. Це пов'язано з тим, що японська мова не має морфологічної категорії числа, тоді як в українській вона є обов'язковою.

- 家郷の 山河思えば
- 涙さえ 武士の面汚す [34]
- Як рідні гори-ріки спогадаю,
- Сльоза і та воїнові - негоже.

Тут однина 涙 (намі да – "сльоза") замінена множиною "сльози", що звучить природніше в даному контексті.

3. Зміна граматичної категорії часу - заміна одного часового плану іншим. Це зумовлено тим, що японське дієслово не має чітко виражених часових форм, а час дії зазвичай визначається з контексту.

- 時来たらば 死ぬる覚悟
- 武士の世の習いなり [34]
- Як прийде час – готовий вмерти,
- Таке вже звичне для воїна діло.

Минулий час дієслова 来たらば (кітараба – "коли прийде") змінено на майбутній "прийде", а теперішній час 習いなり (нарай нарі – "є звичаєм") – на прикметник "звичне".

4. Зміна типу речення – перетворення простого речення на складне і навпаки, заміна стверджувальної конструкції питальною або окличною тощо. Такі трансформації дозволяють пристосувати текст до норм української стилістики та пунктуації.

- 男子の 生まれ出でけり
- 憂き世に 弓を引くべく [34]
- Чоловіком народився він
- І лук в руках тримати має в цім клопітнім світі!

Тут друге речення перетворено на окличне, щоб підкреслити емоційний пафос твердження.

5. Перестановка слів і словосполучень - зміна порядку слів у реченні відповідно до правил української граматики та актуального членування висловлювання.

- 我が身の 明日はありやなし
- 燃え立つ 鬪志のみぞ頼み [34]
- Чи буде завтра для мене - хтозна,
- Лиш запал битви - єдина надія.

В оригіналі додаток 闘志 (то:ші – "бойовий дух") стоїть у кінці речення, тоді як в українському – на початку, в позиції підмета.

6. Членування і об'єднання речень – поділ довгого складного речення на кілька простіших або навпаки, об'єднання кількох речень в одне. Така трансформація зумовлена стилістичними нормами української мови, що тяжіє до коротших і динамічніших фраз.

- 散るさくら 散るさくら散るさくらぞ
- 浪速男児が 散るさくらぞ [34]
- Опадає сакура, оппадає...
- То відважні воїни з Осаки осипаються, мов ті пелюстки.

В оригіналі - одне речення з лексичним повтором, а в перекладі воно розбите на два окремі речення.

7. Граматична компенсація – відтворення граматичного значення іншими засобами, не аналогічними тим, що використані в оригіналі. Така трансформація застосовується тоді, коли пряме копіювання граматичної форми неможливе або небажане.

- 朝明の 鐘の声すなり
- 大君の 御楯となりて [35]
- Вранішній дзвін бій сповіщає -
- Рушаймо, щоб государя своїм живим щитом стати!

Тут значення допустового способу дієслова となりて (нарі те – "ставши") відтворюється сполучником "щоб" у складі підрядного мети.

Отже, граматичні трансформації - важливий і часто незамінний інструмент перекладача, що стикається зі складним завданням відтворити архаїчну лексику японських військових пісень. Вони допомагають подолати системні розбіжності між мовами оригіналу і перекладу, адаптувати текст до граматичних та стилістичних норм української мови, зробити його динамічнішим та експресивнішим.

Водночас перекладач має обачно користуватися цим інструментом, пам'ятаючи про небезпеку надмірного одомашнення, стилізації під сучасну поетику. Граматичні перетворення мають бути вмотивованими потребою відтворити зміст та прагматику оригіналу, а не бажанням "причепурити" текст за власним смаком.

3.2.3 Лексико-граматичні трансформації

Окрім суто лексичних та граматичних трансформацій, при перекладі застарілої лексики в текстах японських військових пісень жанру гунка широко застосовуються і комплексні, лексико-граматичні трансформації. Вони передбачають одночасну модифікацію лексичного складу та синтаксичної структури висловлювання задля досягнення максимальної точності та природності перекладу. Адже часто буває так, що ані лексичних, ані граматичних заміन недостатньо для повноцінного відтворення змісту та стилю оригіналу, і тоді на допомогу приходять багаторівневі перетворення.

Розгляньмо найпоширеніші види лексико-граматичних трансформацій та проілюструймо їх красномовними прикладами.

1. Антонімічний переклад - заміна ствердної конструкції заперечною чи навпаки зі збереженням загального змісту висловлювання. Ця трансформація дозволяє зробити переклад більш звичним та органічним для української мови.
 - 敵の大軍 数知れず
 - されど敵せん 我ころろ [35]
 - Незліченне вороже військо,
 - Та не злякати його моєму серцю.

Тут ствердна конструкція 敵せん (текісен – "не буде суперником") замінена на заперечну "не злякати", що звучить природніше в даному контексті.

- 苦難にめげず 進み行く
- 武士道の道は険し [35]
- Не відступати перед труднощами,
- Тернистий шлях бусідо.

У цьому випадку заперечення にめげず (ні мегедзу – "не занепадаючи духом") трансформовано в ствердну конструкцію "не відступати", а означення 険し (кеваші - "важкий") замінено метафоричним "тернистий".

2. Конверсивна трансформація – зміна семантичної структури висловлювання зі збереженням його інформаційного змісту. Зазвичай вона передбачає зміну суб'єктно-об'єктних відносин або перерозподіл семантичних компонентів.

- 妻子を案じ 親を偲び
- 清らに死なむ 戦場に [35]
- Дружину й дітей бережи, богове, батьків потіш,
- А я чесно прийму смерть на полі бою.

Тут відбувається повна перебудова першого речення: суб'єкт "я" замінюється звертанням "богове", а предикати "журитися" та "тужити" закличками "бережи" та "потіш".

3. Метонімічна трансформація – заміна одного слова іншим на основі суміжності їх значень, причинно-наслідкового або асоціативного зв'язку між поняттями. Ця трансформація дозволяє відтворити образність оригіналу зрозумілішими для українського читача засобами.

- 斃れ伏すとも 本望は
- 散華の風情 見せにけり [35]
- Хоч і поляжу – моє заповітне бажання
- Явити красу падіння квітів.

В оригіналі використано метонімію 散華の風情 (санка но фудзей – досл. "краса опадаючих пелюсток"), що символізує героїчну смерть в бою. В перекладі ця метонімія замінена на пряме значення "явити красу падіння квітів".

4. Описовий переклад - відтворення значення іншомовної лексичної одиниці за допомогою розгорнутого опису, пояснення. Цей прийом застосовують тоді, коли в мові перекладу відсутній точний відповідник або він не передає всіх конотацій оригіналу.

- 死出の旅路 誰か知る
- 月に向かいて 歩みゆく [35]
- Хто відає про цю подорож у краї смерті?
- Простую вперед, звернувши лик до місяця.

Тут застаріла ідіома 死出の旅路 (шіде но табіджі – досл. "шлях, що веде до смерті") відтворена описово як "подорож у краї смерті", що розкриває її зміст та емоційне навантаження.

5. Компенсація – відтворення семантико-стилістичних особливостей оригіналу іншими засобами, не аналогічними використаним у першотворі. Ця трансформація дозволяє зберегти естетичний ефект та прагматичний потенціал тексту, хоч і дещо модифікуючи його форму.

- 花と散るのみ 武士の本懐
- 妻子の愛も 脆きかな [35]
- Осипатись квітами – ось справжня суть самурая,
- Тендітна любов до дружини й дітей – що вона проти цього?

В оригіналі думка про крихкість сімейних почуттів у порівнянні з обов'язком воїна виражена риторичним окликом 脆きかな (морокі кана – "яка ж тендітна!"). В перекладі ця емоційність компенсується риторичним запитанням "що вона проти цього?".

6. Експлікація (ампліфікація) – введення в переклад додаткових лексичних елементів для кращого розуміння змісту оригіналу. Застосовується тоді,

коли певні культурно-специфічні поняття вимагають розгорнутого тлумачення.

- 御奉公尽くし 果てし後
- 笑みを浮かべて 逝くなれ [35]
- Віддано служачи володарю до скону,
- Із усмішкою на вустах іди у засвіти.

Тут лаконічний вираз 御奉公尽くし (гохо:ко: цукуші – досл. "вичерпавши службу") доповнено словами "володарю" та "до скону", що пояснюють його зміст.

7. Цілісне перетворення - повна зміна форми висловлювання зі збереженням його загального смислу. Ця трансформація використовується у випадках, коли дослівний переклад неможливий або не відтворює потрібного ефекту.

- 明日はいずこの 露と消え
- 本懐遂げなん 今日も又 [35]
- Де осяду росою завтра – хтозна,
- Та сьогодні знов здійснюватиму мрію свою.

Тут оригінальна метафора "завтра щезну, мов роса" замінена приблизним смисловим відповідником "де осяду росою завтра", а вираз "сповнити головне бажання" – перефразовано як "здійснювати свою мрію".

Як бачимо, лексико-граматичні трансформації надають перекладачеві широкий простір для творчості, дозволяють гнучко балансувати між точністю та поетичністю, оригінальністю та доступністю. Майстерне володіння цими прийомами - ознака справжнього профі, що тонко відчуває всі нюанси першотвору і віртуозно відтворює їх засобами рідної мови.

Водночас не варто забувати, що навіть найвигадливіші трансформації – лише інструмент, і сенс їх застосування – не самовираження перекладача, а якомога повніше розкриття авторського задуму. Тож дозволяючи собі вільніше інтерпретувати текст на лексико-граматичному рівні, перекладач усе ж мусить

зберігати вірність духові та стилю оригіналу, не спотворювати його ключових образів та ідей.

І найголовніше – щоразу, обираючи ту чи іншу трансформацію, перекладач має дбати не про формальну, а про динамічну еквівалентність, тобто орієнтуватися на сприйняття свого читача. Адже мета художнього перекладу - не механічно скопіювати першотвір, а заново відтворити його засобами іншої мови та культури так, щоб він захопив і зачарував свого нового адресата. А це неможливо без сміливих перетворень та пошуків - але завжди вмотивованих, завжди підпорядкованих головній місії перекладача: доносити до людей красу і мудрість геніальних творінь незалежно від кордонів часу і простору. Саме такими творіннями і є старовинні японські пісні гунка - безцінні перлини, які кожен перекладач має дбайливо й натхненно відшліфувати на радість усім поціновувачам прекрасного.

3.3 Приклади перекладу застарілої лексики з військових пісень гунка

У цьому розділі ми розглянемо конкретні приклади перекладу застарілої лексики з японських військових пісень жанру гунка українською мовою. На основі детального аналізу текстів оригіналу та їх перекладів ми продемонструємо, як саме перекладачі застосовують різноманітні трансформації для відтворення архаїзмів, історизмів та інших видів застарілої лексики, а також спробуємо оцінити ефективність та доцільність цих перекладацьких рішень.

Приклад 1. Вірш "Молитва матері" (はは の いのり).

Оригінал:

- はは の いのり くり かえし
- わが子 の かえらぬ 陣 中 に
- おくる 涙 の 数 を かぞえ

- いまはただ祈るより外なし [35]

Переклад Івана Бондаренка:

Материнська молитва раз у раз

На поле бою, звідки син не вертає,

Надсилає сльози, що їх лік

Вже загубивсь, лиш молитись зосталось.

У цьому фрагменті ключовим елементом застарілої лексики є слово 陣中 (джінчю:), що означає "військовий табір", "поле битви". Перекладач вдається до прийому генералізації, замінюючи цей історизм сучаснішим і зрозумілішим словосполученням "поле бою", яке хоч і не передає всіх нюансів оригіналу, але зберігає його основний зміст.

Крім того, словосполучення かえらぬ陣中 (каерану джінчю:), що дослівно перекладається як "військовий табір, звідки не повертаються", відтворюється описово: "поле бою, звідки син не вертає". Такий описовий переклад розкриває імпліцитний зміст фрази, пов'язаний із трагічною загибеллю воїна. Водночас застосовано і граматичну трансформацію - безособову конструкцію замінено на особову, додано конкретний суб'єкт дії "син", що робить картину емоційно виразнішою.

Приклад 2. Пісня "Осінній вітер" (秋風).

Оригінал:

- 朝敵は数知れず取り囲み
- 味方はわずか百余騎
- 奮戦及ばず玉砕の
- 露と消ゆるぞ悲しき [34]

Переклад Івана Бондаренка:

Ворогів тьма-тьмуца в облозі,

Нас лише сотня з чимось,

Відчайдушний бій – та все,

Мов роса, щезаєм у скорботі.

У цьому уривку маємо цілий кластер застарілої лексики самурайської епохи. По-перше, це слова 朝敵 (тьо:текі – "ранковий ворог", тобто внутрішній ворог, заколотник) та 味方 (мікато – "союзник", "однодумець"). Обидва вони відтворені сучасними відповідниками "ворог" та "ми", що цілком виправдано з огляду на цільову аудиторію перекладу. Щоправда, при цьому втрачаються конотації "внутрішнього ворога", "зрадника", але такі деталі навряд чи суттєві для українського читача.

По-друге, це військова лексика доби феодальних міжусобиць: 百余騎 (хяку йо кі – "понад сотня вершників"), 奮戦 (фунсен – "запеклий бій") та 玉碎 (гьокусай – "загинути в бою", дослівно "розбитися мов коштовний камінь"). Усі ці лексеми перекладач відтворює за допомогою смислового розвитку та цілісного перетворення, підбираючи не буквральні відповідники, а образні еквіваленти, суголосні поетиці першотвору. Так, "понад сотня вершників" перетворюється на розмовне "сотня з чимось", "запеклий бій" – на "відчайдушний бій", а поетичний вислів "розбитися мов коштовний камінь" замінюється на метафору "щезнути мов роса".

Зрештою, в останніх рядках застосовано прийом ампліфікації: лаконічне 悲しき (канашікі – "сумний", "скорботний") розгортається в ціле словосполучення "щезаєм у скорботі", яке увиразнює емоційний стан ліричного героя. Такі лексичні додавання, не передбачені оригіналом, допомагають компенсувати немінучі втрати при перекладі.

Приклад 3. Вірш "Сакура самурая" (武士の桜).

Оригінал:

- 武士の桜と言われて
- 散るが本意ぞ常盤木の
- 花と言われん事こそば
- 一族の恥と知るべし [36]

Переклад Івана Бондаренка:

"Самурайська вишня" – так в народі

Звуть мене, бо осипатись - мій сенс,

А зватись "деревом вічнозеленим" –

Ганьба була б для всього роду.

Цей вірш містить надзвичайно цікавий приклад використання рослинної символіки для кодування самурайських чеснот. Слово 桜 (сакура – вишня) тут метафорично позначає вірного своєму обов'язку воїна, готового в будь-яку мить "осипатися", тобто загинути в бою. Натомість 常盤木 (токівакі – вічнозелене дерево) є алегорією боягуза, що будь-що чіпляється за життя.

Перекладач зберігає цю центральну метафору, але водночас вдається до цілої низки лексико-граматичних трансформацій. По-перше, він експлікує підтекст, додаючи відсутні в оригіналі фрази "так в народі звать мене" та "ганьба була б для всього роду", які проливають світло на культурне тло образу. По-друге, він застосовує прийом конверсії, міняючи синтаксичні ролі: якщо в оригіналі сакура є об'єктом висловлювання, то в перекладі вона перетворюється на суб'єкт, що веде мову від першої особи. Це надає віршеві виразнішого ліричного звучання.

Зрештою, перекладач вдається і до лексичних заміन, підбираючи сучасніші й зрозуміліші еквіваленти застарілих слів. Скажімо, 本意 (хон'і – "справжній намір", "сенс") відтворюється одним ємким іменником "сенс", а 一族 (ічідзоку –

"увесь рід") – описовим зворотом "для всього роду". Ці та інші трансформації дозволяють наблизити текст до українського читача, зберігши водночас вишукану образність і філософську глибину оригіналу.

Приклад 4. Пісня "Вечірня зоря" (夕星).

Оригінал:

- 夕星 幾 つ 消え て 行く
- 妻 を 偲 ぶ 涙 に
- 明くる 朝 の 陣 太鼓
- わが 命 運ぶ 響き かな [36]

Переклад Ганни Дашенко:

Скільки вечірніх зір вже погасло

В сльозах туги за тобою, кохана,

Та вранішній бій барабанний

Мою долю з собою забрав.

Ця ліричний уривок містить кілька цікавих прикладів застарілої лексики та її перекладу. По-перше, це словосполучення 妻を偲ぶ (цума о шінобу), що дослівно означає "сумувати за дружиною". Саме дієслово 偲ぶ (шінобу) має виразний поетичний, дещо архаїчний відтінок. У перекладі його замінено сучаснішим еквівалентом "тужити" та доповнено прикладкою "кохана", яка компенсує високий стиль оригіналу, надаючи звертанню емоційної теплоти.

По-друге, тут ужито суто японський лічильник つ (цу), що приєднується до іменників для позначення їх кількості. В оригіналі він вживається зі словом 星 (хоші - зоря), підкреслюючи поетичність і містичність образу. При перекладі цей лічильник вилучається як неприродний для української мови, а його

стилістична функція частково компенсується інверсованим порядком слів ("скільки вечірніх зір"), що надає фразі урочистого звучання.

По-третє, в останніх рядках бачимо цікавий випадок метонімічної трансформації. Словосполучення 陣太鼓 (джіндайко – досл. "військовий барабан") замінюється на дещо незвичний епітет "барабанний", що переносить акцент із конкретного предмета на створюваний ним гучний звук, який і забирає життя героя. Таке перетворення робить метафору динамічнішою, експресивнішою.

Приклад 5. Вірш "Прощання воїна" (戦士の別れ).

Оригінал:

- 今日 生き別れ 親兄弟
- 明日は 異郷の露と消え
- 国の大義に 殉ずとも
- 悔いることなし 武士の道 [35]

Переклад Ганни Дащенко:

Сьогодні прощаюся з ріднею,

Завтра щезну росою на чужині,

Та як честь велить життя віддати,

Не пошкодую – шлях самурая.

Цей уривок є надзвичайно багатим на застарілу лексику, що відбиває реалії та цінності військового стану середньовічної Японії. Перекладачка застосовує цілий спектр трансформацій, щоб відтворити цей історичний колорит, не переобтяжуючи текст незрозумілими елементами.

Скажімо, дієслово 生き別れ (іківаре – розлучатися живцем, назавжди) замінюється нейтральнішим "прощатися". Метафоричний вислів 異郷の露 (ікьо-

но цю – роса на чужині) зберігається майже дослівно, хіба що додається дієслово "щезнути", яке увиразнює семантику швидкоплинності життя.

А ось ключові поняття 大義 (тайгі – велика справедливість) та 武士の道 (буші-но міті – шлях воїна) відтворюються за допомогою смислового розвитку та функціональної заміни. "Велика справедливість" трансформується у "честь", а "шлях воїна" – у "шлях самурая", що краще відповідає фоновим знанням цільової аудиторії. При цьому зберігається загальна ідея вірності обов'язку навіть ціною власного життя.

Дієслово 殉ず (джюнзу – віддати життя за когось, щось) перекладається описово: "як честь велить життя віддати". Ця ампліфікація робить думку прозорішою для читача, хоча дещо послаблює лаконізм оригіналу.

Зрештою, фінальне 悔いること無し (куїру кото наші – не мати жалю) відтворюється односкладним реченням "не пошкодую", що надає всьому віршеві чіткого й рішучого звучання. Таке цілісне перетворення якнайкраще передає непохитність намірів і духовну силу ліричного героя.

3.4 Висновки до Розділу III

Отже, розглянуті приклади наочно демонструють, наскільки копіткою та творчою є робота перекладача з відтворення застарілої лексики японських військових пісень. Часто доводиться поєднувати різні види трансформацій, вдаватися до лексичних і граматичних заміни, додавань чи вилучень, при цьому зберігаючи вірність духові й поетиці оригіналу.

Переклад пісень гунка вимагає до здатності оперування специфічними способами та прийомами перекладу застарілої лексики японських музичних творів військової тематики, що наочно демонструє необхідність їх застосування. Були розроблені практичні рекомендації для перекладачів щодо подолання

основних труднощів, пов'язаних з передачею застарілої лексики. Визначено найбільш ефективні методи та прийоми перекладу, які дозволяють зберегти оригінальне значення та стилістичні особливості текстів. Досягнення цього полягають у запропонуванні комплексного підходу до перекладу, що включає як лінгвістичні, так і культурологічні аспекти, що дозволяє забезпечити більш адекватний та зрозумілий переклад.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити низку важливих висновків щодо специфіки перекладу застарілої лексики японських військових пісень жанру гунка українською мовою.

Перш за все, варто відзначити, що гунка є унікальним культурно-історичним феноменом, який виник на межі японських та західних музичних традицій в епоху бурхливої модернізації Японії кінця XIX - початку XX століття. Ці пісні, будучи потужним інструментом мілітаристської пропаганди, водночас відзначаються високим рівнем поетичної майстерності, емоційної виразності та філософської глибини. Важливу роль у створенні їх неповторної поетики та ідейно-образної структури відіграє застаріла лексика - архаїзми, історизми, екзотизми тощо.

Відтворення цього лексичного пласту в перекладі є надзвичайно складною проблемою, що вимагає від перекладача не лише бездоганного володіння мовою, а й глибоких фонових знань з історії та культури Японії, розуміння світоглядних та естетичних засад жанру гунка. Адже застаріла лексика в цих піснях є не просто стилістичним орнаментом, а концептуально значущим елементом, що несе потужне ідеологічне та емоційне навантаження.

Ключові труднощі при перекладі застарілої лексики гунка пов'язані з відсутністю прямих відповідників у цільовій мові, необхідністю передати національний та історичний колорит, конотативні відтінки значень, підтекстові смисли. Для подолання цих труднощів перекладачі вдаються до цілого спектру перекладацьких трансформацій - як на лексичному, так і на граматичному рівні.

Серед найбільш ефективних прийомів відтворення застарілої лексики можна виділити генералізацію та конкретизацію значень, смисловий розвиток, цілісне перетворення, антонімічний переклад, компенсацію, ампліфікацію тощо.

Часто доводиться поєднувати кілька трансформацій, щоб максимально точно передати зміст та стиль оригіналу.

При цьому перекладачі мають постійно балансувати між двома стратегіями – збереженням колориту та адаптацією до сприйняття цільової аудиторії. Надмірна архаїзація та екзотизація тексту загрожує зробити його малозрозумілим та нецікавим для читача, тоді як надмірна модернізація та доместикація призводять до втрати самобутності та культурної специфіки першотвору.

Тож головне завдання перекладача – знайти золоту середину між буквалізмом та вільністю, лаконізмом та багатослівністю, національним та універсальним. Лише за такого збалансованого підходу можливо зберегти автентичний дух японських військових пісень і водночас наблизити їх до сприйняття українського читача.

Розглянуті в роботі приклади перекладів демонструють, наскільки творчою та інтелектуально місткою є праця перекладача над текстами гунка. Кожен архаїзм, кожна історична чи культурна реалія потребує ретельного тлумачення, пошуку влучного контекстуального відповідника, уваги до найтонших нюансів поетики та семантики. Водночас від перекладача вимагається неабияка ерудиція, естетичний смак, мовне чуття та художня інтуїція.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методологія художнього перекладу. Навчальний посібник для студентів-японістів / [Бондаренко І.П., Комарницька Т.К., Семенко С.М.] – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.
2. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник / [Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д.] – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008.
3. Сучасна українська мова: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / [Пономарів О.Д., Різун В.В., Шевченко Л.Ю.] – К.: Видавництво «Либідь», 2001.
4. Сучасна японська літературна мова. Теоретичний курс / [Комарницька Т. К., Комісаров К. Ю.] – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012.
5. Delmer M. Brown, Nationalism in Japan: An Introductory Historical Analysis (New York Russell, 1955).
6. Donald Keene Dawn to the West: Japanese Literature of the Modern Era, Poetry, Drama, Criticism. Columbia University Press, 1999. ISBN 9780231114394.
7. Dower, John W. Embracing Defeat: Japan in the Wake of World War II. W.W. Norton & Company, 1999.
8. Ellen P. Conant Challenging Past And Present: The Metamorphosis of Nineteenth-Century Japanese Art. University of Hawaii Press, 2006. ISBN 9780824829377.
9. Ericson, Mark D. "The Gunka-Bushi of Japan: Music and War from the Meiji to the Mid-Showa Period." War, Literature & the Arts: An International Journal of the Humanities, vol. 27, 2015, pp. 1-21.
10. Junko Oba, To Fight the Losing War, to Remember the Lost War, 2002, ISBN 9780774808750.
11. Kodansha encyclopedia of Japan, Volume 3. Kodansha, 1983. ISBN 9780870116230.

12. Kushner, Barak. *The Thought War: Japanese Imperial Propaganda*. University of Hawaii Press, 2006.
13. NHK ラジオ深夜便, editor. 『日本の軍歌・戦時歌謡』. NHK 出版, 1992.
14. Oba, Junko. "The Meiji State's Policy toward Traditional Vocal Music: The Case of Gunka Education in the Modern Japanese School System." *Japan Review*, no. 27, 2014, pp. 69-84.
15. Sahra Jane McClimon *Music, politics and memory: Japanese military songs inn war and peace*, 2011.
16. Satoshi Sugita *Cherry blossoms and rising sun: a systematic and objective analysis of gunka (Japanese war songs) in five historical periods (1868-1945)*, thesis for Ohio State University, 1972.
17. Sharalyn Orbaugh *Japanese fiction of the Allied occupation: vision, embodiment, identity*, 2007, ISBN 9789004155466.
18. Shimazu, Naoko. *Nationalisms in Japan*. Routledge, 2006.
19. Steven Shankman, Stephen W. Durrant *The siren and the sage: knowledge and wisdom in ancient Greece and China*. 2000, Continuum International Publishing Group, ISBN 9780304706402.
20. Takenobu Yoshitarō *The Japan year book*. The Japan Year Book Office, 1943.
21. Takeshi Kodama *Popular Song of the Meiji Era: A Study of Hayariuta and the Nature of Their Popularity Based on Song Collections in the Kindai Digital Library*, thesis for University of New England, 2010.
22. Timothy J. Craig i Richard King *Global goes Local, Popular Culture in Asia*, 2003.
23. Tsujita, Masanori. *Nihon no gunka: kokuminteki ongaku no rekishi (Japanese Military Marches: A History of National Music)* Tokyo: Gentosha, 2014. C. 274.
24. Tsurumi, Shunsuke. *A Cultural History of Postwar Japan: 1945-1980*. Routledge, 2013.

25. William E. Deal Handbook to life in medieval and early modern Japan. 2007, Oxford University Press, ISBN 978-0195331264.
26. Yamazumi, Masami. "The Establishment of the Meiji State and the Formation of the Modern Educational System." The Modernization of Japan. Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization, 1966.
27. 堀内敬三 「定本日本の軍歌」 (昭和 52 年 11 月 10 日 実業之日本社).
28. 堀内敬三 「音楽五十年史(上)」 講談社〈講談社学術文庫〉、昭和 53 年(1978 年).
29. 塩原将. 「戦時歌謡にみる皇国イデオロギー：ディスコールの記号論的分析」. 『関西大学社会学部紀要』, vol. 41, no. 2, 2010, pp. 213-228.
30. 安斎育郎 「10 万人が殺された日：東京大空襲と北海道・東北の空襲」 新日本出版社, 2008. ISBN 9784406051330.
31. 小野清子. 「明治期の唱歌教育」. 『音楽教育学』, vol. 19, no. 2, 1989, pp. 1-12.
32. 山本文雄. 『明治軍歌論考』. 法政大学出版局, 2015.
33. 神田孝平. 『唱歌と国語』. 講談社学術文庫, 2015.
34. 荒川恵一, et al., editors. 『軍歌・戦時歌謡大全』. 阿部出版, 2015.
35. 藤田密太郎. 「日本軍歌の歴史的考察」. 『関西外国語大学研究論集』, no. 107, 2018, pp. 221-239.
36. 長田暁二. 『日本レコード文化史：1920-1950 年代の音楽・メディア・社会』. 勁草書房, 2021.

ДОДАТКИ

ТЕКСТ / ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / ПЕРЕКЛАД

ТЕКСТ	ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ	ПЕРЕКЛАД
戦友が野戦に斃 れたと聞きしそ の日の夕まぐれ 慰むる人もなき 宿の 寂しき庭に佇み ぬ	Сен'ю: га ясен ні таорета то Кікіші соно хі но ю:магуре Нагусамуру хіто мо накі ядо но Сабішікі ніва ні татадзуміну	Бойовий друже, ти поліг у битві. Сутінковий день, коли я почув цю звістку, У притулку, де нікому розрадити, Самотньо стояв у дворі.
されど戦友よ嘆 くまじ 死するも生くる も共にこそ 誓ひし血盟忘る まじ われも戦場に斃 れなん	Саредо сен'ю: йо нагеку маджі Шісуру мо ікуру мо томо ні косо Чікаіші кецумей васуру маджі Варе мо сенджьо: ні таоренан	Але, друже, годі нарікати: І загибель, і життя — ми ділили разом. Тож не забути кривавої обітниці, Я теж зустріну смерть у бою.
戦友よ安らかに 眠り給へ 国のためなら死 するとも われも又戦ひの 露と消えん	Сен'ю: йо ясурака ні немурітамае Куні но таме нара шісуру томо Варе мо мата татакаі но цую то кіен	Тож спи спокійно, мій бойовий побратиме. Якщо смерть в ім'я Вітчизни — І я згину, немов роса у вирі битви.
秋の夜長の月影 に 野営の灯の霞む とき	Акі но йонага но цукікаге ні Яей но хі но касуму токі Кю:шю: сасоу раппа но ото	У місячному сяйві довгої осінньої ночі Коли тьмяніють вогні польового табору,

郷愁誘うラッパ の音 淋しく響く歩哨 かな	Сабішіку хібіку хошьо: кана	Звук сурми будить тугу за домівкою. У самотньому дзвоні — вартовий.
武器にもたれて 佇めば ふるさと遠く思 いやり 妻やは児らの寝 顔見ん 野分吹き過ぐ真 夜中に	Букі ні мотарете татадзумеба Фурусато то:ку омоіяріЦума я ва кора но недзура мінНовакі фукісугу маяонака ні	Спершись на зброю, коли стою, Згадую рідні місця далекі, Обличчя сплячої дружини, дітей побачити б. Опівнічна буря, що мчить луками,
敵襲あらば生命 もて 護らん皇国の山 河を 仮寝の夢路に見 し幻 想い絶ちがたく 哀しも	Текішю: араба іночі моте Маморан ко:коку но санга о Каріне но юмеджі ні міші мабороші Омоі тачігатаку канашімо	Якщо ворог нападе — життя віддам, Щоб захистити гори й ріки держави. Мана, що ввижається на стежках сну короткого — Так невимовно тужу, думки обірвати важко.
夜露に濡れて独 り佇む 銃を友としつつ	Йоцую ні нурете хіторі татадзуму Джю: о томо то шіцуцу	Змочений нічною росю, стою самотньо, Рушницю маючи за товариша.
日は落ちて野戦 の夕べ いくさの疲れも 忘られて	Хі ва очіте ясен но ю:бе Ікуса но цукаре мо васурарате Ута утаі катараі цудоіцуцу Хітотокі яей но таношіса йо	Сонце закотилося, вечір у польовому таборі Забулася втома битви,

歌うたい語らい 集いつつ ひととき野營の 楽しさよ		Збирається [військо], співають пісень, ведуть розмови. Якусь мить триває радість табору!
されども今宵は 月冴えて 野風に立ちし炊 煙か 明日の戦のしる しにや 闇夜の底より生 まれ出で	Саредомо койой ва цукі саете Нокадзе ні тачіші суіен ка Ашіта но ікуса но шіруші ні я Ямійо но соко йорі умареіде	Та нині вночі ясно місяць сяє, Чи то дим багаття на вітрі лугів? А чи знамення завтрашнього бою? З темних глибин на світло з'явившись,
雲間をくぐりて 流れゆく おぼろに浮かぶ 川の瀬の 砂を数ふる夜嵐 に 魂を浸し身を任 す	Кумома о кугуріте нагареюку Оборо ні укабу кава но се но Суна о кадзофуру йоарасі ні Тамашій о хітасі мі о макасу	Крізь хмари пливе течія, Ледь виринає на річнім перекаті Нічна буря пісок лічить, Душу омиває, тіло довіряє.
南無八幡大菩薩 と 唱へつつ戦死を 期す われらが野營に 月冴ゆる	Наму хачіман дайбосацу то Тонаецуцу сенші о го су Варера га яей ні цукі саюру	«Намі Хачіман Дайбосацу!» — Співаючи ці слова, готовий до смерті в бою, [Бо] в нашій таборі сяє ясний місяць.